
Alaealiste komisjonid Eestis 2010.a.

Statistiline ülevaade EHS-e
2010.a. andmete põhjal

Haridus- ja Teadus|ministeerium

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Alaealiste komisjonid	5
2. Alaealiste komisjonidesse suunatud profiil	7
3. Arutelude algatamine	11
4. Taotluse esitaja.....	16
5. Alaealiste komisjonide poolt 2010 aastal kohaldatud mõjutusvahendid	18
6. Õigusrikkumiste arutelude korraldamisega seotud toimingud.....	24
7. 2010 aastal korduvalt alaealiste komisjoni suunatud noored.....	30
Kokkuvõte.....	37
Kasutatud kirjandus	39
LISAD	40
Lisa 1. Kõigi arutelude algatajate ja algatuse aluste vaheline seos	40
Lisa 2. Mitme algatuse alusega arutelud – seos algatuse aluse ja arutelu algataja vahel	41
Lisa 3. Alaealiste komisjonides lõpetatud arutelud ja sundtoomine, esindaja määramine ning edasilükkamine 2010 aastal.....	43

Sissejuhatus

Alaealiste komisjonid tegutsevad Eestis alaealise mõjutusvahendite seaduse (AMVS) alusel, mis hakkas kehtima 1. septembrist 1998. Seitsmeliikmelised komisjonid loodi kõigis maakondades maavanema korraldusega ning nendesse kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnikud, kriminaalhooldusametnikud ja alaealiste komisjoni sekretärid. Kohalikud omavalitsused võivad samadel alustel ja koosseisuga komisjoni moodustada kooskõlastatult maakonna alaealiste komisjoniga. Sel juhul arutatakse nende haldusterritooriumil elavate alaealiste õigusrikkumisi ja mõjutusvahendite kohaldamist kohaliku omavalitsuse komisjonis. Juhul kui kohalikus omavalitsuses, kus alaealine alaliselt elab, ei ole komisjoni moodustatud, arutab alaealise õigusrikkumist ning otsustab mõjutusvahendi kohaldamise üle maakonna komisjon. Alaealiste komisjoni tööd juhivad komisjoni liikmete hulgast valitud esimees. Komisjonis korraldatavate alaealiste õigusrikkujate asjade arutelud valmistab ette komisjoni sekretär. 2010. aastal oli alaealiste komisjonide töösse liikmetena kaasatud üle 470 inimese.

2010. aastal tegutses Eestis 68 alaealiste komisjoni, millest 15 olid maakondlikud, 45 kohalike omavalitsuste ja 8 Tallinna linnaosavalitsuste moodustatud komisjonid. Kohalike omavalitsuste poolt moodustatud 45 komisjonist tegutsesid Harjumaal 15, Ida-Virumaal 4, Jõgevamaal 1, Järvamaal 2, Raplamaal 3, Pärnumaal 10, Tartumaal 3, Valgamaal 1 ning Viljandimaal 6 omavalitsuse komisjoni. Kuues maakonnas (Hiiumaal, Läänemaal, Lääne-Virumaal, Põlvamaal, Saaremaal ning Võrumaal) ei ole kohalike omavalitsuste komisjone moodustatud. Suurematest linnadest ei ole omavalitsuse komisjoni moodustatud Tartus – Tartu linnas elavate alaealiste õigusrikkumisi arutatakse Tartu maakonna komisjonis. Läbi aastate on kohalike omavalitsuste alaealiste komisjonide arv järjepidevalt kasvanud (1999.a. 19 komisjoni; 2003.a. 37 komisjoni; 2006.a. 40 komisjoni; 2010.a. 45 komisjoni). See tõusutrend näitab, et järjest enam teadvustatakse vajadust pöörata tähelepanu lastele ning aidata neid varajase sekkumisega.

Harju-, Pärnu- ja Valgamaal on mitu kohalikku omavalitsust moodustanud ühiskomisjoni. Ühiskomisjonid aitavad leevendada spetsialistide puudust piirkonnas, toetades samal ajal abi jõudmist alaealiseni võimalikult lähedal tema elukohale.

Komisjone rahastatakse mõjutusvahendite kohaldamise võimaluste tagamiseks riigieelarvest. Maavalitsuse juurde moodustatud alaealiste komisjoni sekretäri töötasu ja majandamiskulud rahastatakse riigieelarvest. Kohalike omavalitsuste komisjonide majanduskulud kaetakse omavalitsuse eelarvetest. Haridus- ja Teadusministeerium esitab iga-aastaselt taotluse riigieelarvesse, saamaks komisjonidele toetust mõjutusvahendite kohaldamiseks. Planeerimise aluseks on 7–17-aastaste alaealiste arv maakonnas. Mõjutusvahendite kohaldamiseks kasutatavate ressursside osas sõlmitakse maavanematega lepingud Eesti Noorsootöö Keskuse poolt. Lepingu alusel on toetus ette nähtud nii maakonna kui ka kohalike omavalitsuste moodustatud komisjonidele mõjutusvahendite kättesaadavuse tagamiseks. Komisjone rahastati 2010. aastal riigieelarvest summas 187 484 € (2933 488 krooni).

Alaealiste komisjoni esimees esitab kord aastas komisjoni tööst aruande komisjoni moodustanud haldusüksusele, st maakonna komisjon esitab aruande maavanemale ja kohaliku omavalitsuse komisjon valla- või linnavalitsusele. Statistiline koondaruanne esitatakse maakondlike alaealiste komisjonide poolt iga aasta 15. jaanuariks Eesti Noorsootöö Keskusele. ENTK-le esitatav aruanne sisaldab teavet komisjoni sisulise tegevuse ja riigieelarvelise toetuse kasutamise kohta. Kohalike omavalitsuste alaealiste komisjonid esitavad eelnevalt oma aruande maavalitsuse komisjonile.

Sisulise tegevuse aruandlus toimub kindla struktuuri alusel ning sisaldab komisjonile aruandluse perioodil esitatud taotluste arvu, alaealiste jaotust soo ja vanuserühma järgi, õigusrikkumiste jaotust vastavalt AMVS § 1

lõigetele 2 ja 3, taotluse esitanud institutsioonide jaotust ja kohaldatud mõjutusvahendeid. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunatud alaealiste osas esitatakse andmed ainult nende alaealiste kohta, kelle suhtes kohus alaealiste komisjoni taotluse rahuldab.

Samuti esitatakse aruannetes andmed komisjoni poolt taotletud või läbi viidud toimingute kohta, mis puudutavad alaealise sundtoomist komisjoni istungile, alaealisele esindaja määramist komisjoni istungi ajaks ja arutelude edasilükkamisi ning korduvarutelusid. Aruandlusest saadav teave kordusarutelude kohta on seotud alaealise õigusrikkuja ühe ja sama aruteluga uue mõjutusvahendi kohaldamisel, st kui mõjutusvahendi kohaldaja kirjalikult informatsioonist selgub, et alaealine ei täida talle määratud mõjutusvahendist tulenevaid kohustusi ja komisjon määrab uue mõjutusvahendi. Kui alaealise suhtes laekub uus taotlus uue õigusrikkumise kohta, siis seda ei loeta kordusaruteluks, vaid käsitletakse uue õigusrikkumise ja aruteluna.

Alates 2008. aasta 1. jaanuarist on komisjonidel kohustus lisaks statistilistele koondaruannetele sisestada andmed mõjutusvahendi kohaldamise kohta Eesti Hariduse Infosüsteemi (edaspidi EHIS) alaealiste komisjonide alamregistrisse. Tulevikus on planeeritud kogu aruandlus viia üle EHIS andmebaasi ning kaotada paberkandjatel esitatavad tegevusaruanded.

Oluline erinevus seni esitatud tegevusaruannete ja EHIS-esse sisestatud andmete vahel on see, et seni Eesti Noorsootöö keskusele iga-aastaselt laekunud andmed on esitatud absoluutarvudes ning agregeeritud kujul. Seevastu EHIS-esse sisestatud andmed on tunduvalt ülevaatlikumad ning võimaldavad luua senisest enam seoseid erinevate näitajate vahel. Näiteks on võimalik kajastada, kui palju ja mis mõjutusvahendeid igal konkreetsel juhul kohaldati ning seostada andmed noorte vanuse, soo ja emakeelega.

EHIS -es märgitakse alaealise õigusrikkumine, taotluse esitamise kuupäev, arutelu algatanud institutsioon, komisjoni otsuse kuupäev ning kohaldatud mõjutusvahend. EHIS-e osana on lisaks kasutada andmed alaealiste vanuse, soo ja emakeele kohta.

Käesolev ülevaade on valminud Eesti Hariduse Infosüsteemi alaealiste komisjonide alamregistri andmetele tuginedes.¹

Ülevaate sissejuhatavas osas on esitatud komisjonide töö alused ning kirjeldatud komisjonides läbiviidavate alaealiste õigusrikkumiste arutelude ja mõjutusvahendi kohaldamise protsessi. Seejärel on kirjeldatud alaealiste komisjonidesse suunatud noorte profiili, arutelude algatamist, kohaldatud mõjutusvahendeid ning käsitletud aruteludel esindaja määramise, alaealise sundtoomise või arutelu edasilükkamise taotlemist. Lõpetuseks on võrreldud korduvalt alaealiste komisjoni suunatud noorte ja seni vaid üks kord alaealiste komisjoni suunatud noorte suhtes algatatud arutelusid.

¹ Arutelu käesoleva statistilise ülevaate mõttes – on algatatud samal kuupäeval sama isiku suhtes, arutelul võib olla mitu algatajat, algatuse alust. Arutelu tulemusena võib olla kohaldatud mitut mõjutusvahendit.

1. Alaealiste komisjonid

Alaealise mõjutusvahendite seaduse tähenduses on alaealine 7–18 aasta vanune isik. Alaealise poolt toime pandud seadusvastaseid tegusid määratletakse õigusrikkumistena, mis jagunevad väärtegadeks ja kuritegudeks.

Väärteod on Karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süüteod, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahaträhv või arest. Väärteod on näiteks tubakatoodete kasutamine või omamine, alkoholi tarvitamine, avaliku korra rikkumine, esmane vargus, isiku solvamine, söimamine jms teod.

Kuriteod on Karistusseadustikus sätestatud süüteod, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus. Kuriteod on näiteks korduvad vargused, grupiga toime pandud vargus, avaliku korra raske rikkumine, peksmine, löömine.

Eraldi on AMVS-is määratletud ka mõjutusvahendite kohaldamise võimalus alaealiste suhtes, kes ei täida koolikohustust.

Alaealiste komisjon arutab nende alaealiste õigusrikkumisi, kelle suhtes on esitatud vormikohane arutelu algatamise taotlus. Komisjonile võivad esitada taotluse alaealise õigusrikkumise kohta: alaealise seaduslik esindaja, politseiametnik, kooli esindaja kooli direktori volikirja alusel², lastekaitseametnik, sotsiaaltöötaja, kohtunik, prokurör, keskkonnajärelevalvega tegeleva asutuse ametnikud.

Taotlus (AMVS § 14) alaealiste elukohajärgsele komisjonile esitatakse kirjalikult ning see peab sisaldama kontrollitud andmeid alaealise nime, sünniaja ja elukoha kohta. Taotlusele lisatakse materjalid õigusrikkumise fakti kohta. Koos kriminaal- või väärteomenetluse lõpetamise määrusega esitatakse komisjonile kõik asja uurimise käigus kogutud materjalid (koopiad). Lisaks õigusrikkumisega seotud materjalidele peavad olema taotlusele lisatud iseloomustus koolist või töökohast ning sotsiaaltöötaja arvamus perest. Alaealise õigusrikkumise arutelu aeg otsustakse alaealise elukohajärgse alaealiste komisjoni poolt. Elukohajärgseks komisjoniks on selle piirkonna komisjon, kus alaealine ja tema perekond elab.

Õigusrikkumise asja arutelu toimub 30 päeva jooksul, arvestades taotluse laekumisest. Selle aja sisse kuulub tutvumine esitatud taotluse ja sellele lisatud materjalidega ning vajadusel täiendavate materjalide väljanõudmine, istungi aja ja sellel osalevate inimeste kindlaksmääramine ning kutsete saatmine. Kui selleks ajaks pole vajalikud materjalid laekunud, lükatakse asja arutelu edasi. Asja arutelu edasilükkamine peab olema protokollitud.

Kui alaealise õigusrikkumise arutelu ei kuulu komisjoni pädevusse, tuleb esitatud taotlus edastada pädevale asutusele või tagastada taotluse esitajale. Tehtud otsusest teavitatakse taotluse esitajat.

Kui komisjoni poolt on arutelu toimumise aeg ja arutelul osalevad isikud kindlaks määratud, siis neile isikutele, kelle osalemine õigusrikkumise arutelul on vajalik, saadab komisjoni sekretär kutse vähemalt nädal enne arutelu toimumist. Prokurör või kohtunik ei pea istungil osalema, kuid komisjon peab neid informeerima, millal nende poolt esitatud taotluse alusel suunatud alaealise õigusrikkumise arutelu komisjonis toimub. Alaealisele ja tema esindajale saadetakse kutse tähtid kirjaga vähemalt nädal enne arutelu toimumist.

Kutsel märgitakse, millal ja kus arutelu toimub, millist õigusrikkumist arutatakse. Samuti on kirjas informatsioon selle kohta, millal ja kus on võimalik komisjonile esitatud materjalidega tutvuda ning, kuidas ja keda informeerida, kui alaealisel või tema seaduslikul esindajal ei ole võimalik mõjuval põhjusel komisjoni istungil osaleda.

² Kuni 01.09.2010 Uue Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest tulenevalt ei ole koolil võimalik enam lapse koolikohustuse mittetäitmise korral taotlust alaealiste komisjonile esitada, vaid võimalus selleks on alaealise elukohajärgselt valla- või linnavalitsuse volitatud isikul.

Lisaks eelnevale antakse kutsel alaealisele ja tema seaduslikule esindajale teada ka komisjoni õigusest taotleda sundtoomist komisjoni istungile, juhul kui alaealine ja tema esindaja ei ilmu õigusrikkumise arutelule ning ei teavita sellest komisjoni. Sundtoomist teostab politsei komisjoni otsuse alusel, lähtudes Kriminaalmenetluse seadustiku §-st 139.

Alaealiste komisjoni istung on kinnine, mis tähendab, et istungil võivad osaleda vaid komisjoni liikmed, taotluse esitanud institutsiooni esindaja, alaealine ja tema seaduslik esindaja ning isikud, kelle kohalolu on vajalik, arutamaks konkreetsele alaealisele mõjutusvahendi kohaldamist. Kõrvalisi isikuid komisjoni istungile ei lubata, et tagada konfidentsiaalsus ja alaealise õiguste ja huvide kaitse.

Komisjoni istungil tutvustatakse komisjoni liikmeid ja isikuid, kes on istungile kutsutud. Komisjoni esimees esitleb kogutud materjale ning taotluse sisu. Kuulatakse ära alaealise arvamus õigusrikkumise asjaolude ning põhjuste kohta ning seadusliku esindaja arvamus. Juhul kui komisjoni istungile on kutsutud kannatanu ja tunnistajad, siis kuulatakse ära ka nende ütlused. Alaealisele selgitatakse kohaldatavate mõjutusvahenditega kaasnevaid kohustusi. Komisjoni istung protokollitakse. Samuti kantakse protokollis alaealise poolt esitatud taotlused ja protestid. Protokollis kajastatakse ka kõik asja arutamise käigus tehtud toimingud.

Alaealiste komisjonidele taotluse esitamisel on sagedane, et konkreetse alaealise poolt on toime pandud mitmeid erinevaid õigusrikkumisi. Komisjonis arutatakse neid ühe ja sama istungi käigus ja nii võib ühe alaealisega olla seotud mitu erinevat õigusrikkumist ning komisjon võib arutelu tulemusena kohaldada ühte või mitut mõjutusvahendit samaaegselt. Arutelu tulemusena teeb komisjon mõjutusvahendi kohaldamise otsuse. Otsus fikseeritakse kirjalikult, allkirjastatakse istungit juhtinud isiku poolt ja edastatakse alaealisele ja tema seaduslikule esindajale ning mõjutusvahendi kohaldajale. Otsuse põhjendav osa peab sisaldama konkreetse mõjutusvahendi valiku põhjendust, lähtudes alaealise õigusrikkumisest ja tema isikust.

Tagamaks alaealiste õiguste kaitset ja komisjonis tehtud otsuse seaduspärasust, on vastavalt AMVS § 63 võimalik alaealiste komisjoni poolt tehtud mõjutusvahendite kohaldamise otsust vaidlustada. Vaide saab esitada alaealise seaduslik esindaja juhul, kui alaealine või tema seaduslik esindaja leiab, et alaealisele seaduse või selle alusel kehtestatud õigusaktiga antud õigusi on rikutud või vabadusi piiratud. Vaie esitatakse maavanemale. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise otsuse suhtes esitatakse vaie kohtumääruse väljastanud kohtule.

Vaidemenetlus toimub vastavalt Haldusmenetluse seaduse § 75-le, mille kohaselt tuleb vaie esitada maavanemale 30 päeva jooksul, arvates päevast, millal isik komisjoni otsusest teada sai või oleks pidanud teada saada (AMVS § 23 lõige 1). Maavanemal on õigus vaideotsusega vaie rahuldada ja tunnistada komisjoni otsus kas täielikult või osaliselt kehtetuks ning kõrvaldada komisjoni otsuse faktilised tagajärjed, teha ettekirjutus komisjonile toimingu sooritamiseks või õigusrikkumise uueks otsustamiseks või jätta vaie rahuldamata. Isikul, kelle vaie jääb vaidemenetluses rahuldamata või kelle õigusi on vaidemenetluses rikutud, on õigus pöörduda kaebusega halduskohtusse.

Mõjutusvahendi valikul lähtub alaealiste komisjon alaealise isikust ja sooritatud teo iseloomust. Arvesse võetakse ka alaealise seadusliku esindaja, sotsiaaltöötaja, kooli esindaja ja politseiametniku arvamust ning alaealise nõusolekut võtta endale kohustusi oma teo tagajärgede hüvitamiseks. Komisjoni poolt kohaldatava mõjutusvahendi eesmärk on mõjutada alaealist nii, et ta tulevikus ei paneks toime uusi õigusrikkumisi – seega on mõjutusvahendite kohaldamine mitte karistusliku, vaid kasvatusliku iseloomuga. Vabadust piiravate sanktsioonide kohaldamiseks peab komisjon taotlema luba maa- või linnakohtult.

Alaealise mõjutusvahendite seaduse § 3 alusel on komisjonil võimalus kohaldada ühte või mitut järgmistest mõjutusvahenditest: 1) hoiatus, 2) koolikorralduslikud mõjutusvahendid, 3) vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde, 4) lepitamine, 5) kohustus elada vanema, kasuvanema,

eestkostja või hooldaja juures perekonnas või asenduskodus, 6) üldkasulik töö, 7) käendus, 8) noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine, 9) kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine.

Kohaldatud mõjutusvahendi täitmine on alaealisele kohustuslik ning tagamaks mõjutusvahendite rakendumist, teostab komisjoni sekretär koos mõjutusvahendi kohaldajaga selle üle järelvalvet. Mõjutusvahendi kohaldajaks on vastavalt (AMVS § 8) mõjutusvahendile: alaealiste komisjoni liige, kooli esindaja, spetsialist, kelle juurde alaealine vestlusele suunatakse, alaealiste komisjoni määratud lepitaja, alaealiste komisjoni määratud lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja, käendaja, maavalitsuse noorsootöötaja või kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktor. Järelvalve teostaja on kohustatud andma alaealiste komisjoni sekretärile mõjutusvahendi kohaldamise tulemuslikkuse kohta informatsiooni. Alaealiste komisjoni sekretär annab komisjonile vähemalt kord kvartalis ülevaate kohaldatud mõjutusvahenditest. Kui järelvalve käigus selgub, et alaealine ei täida talle kohaldatud mõjutusvahendiga pandud kohustusi, peab komisjon korraldama kordusarutelu ja kohaldama alaealisele uue mõjutusvahendi.

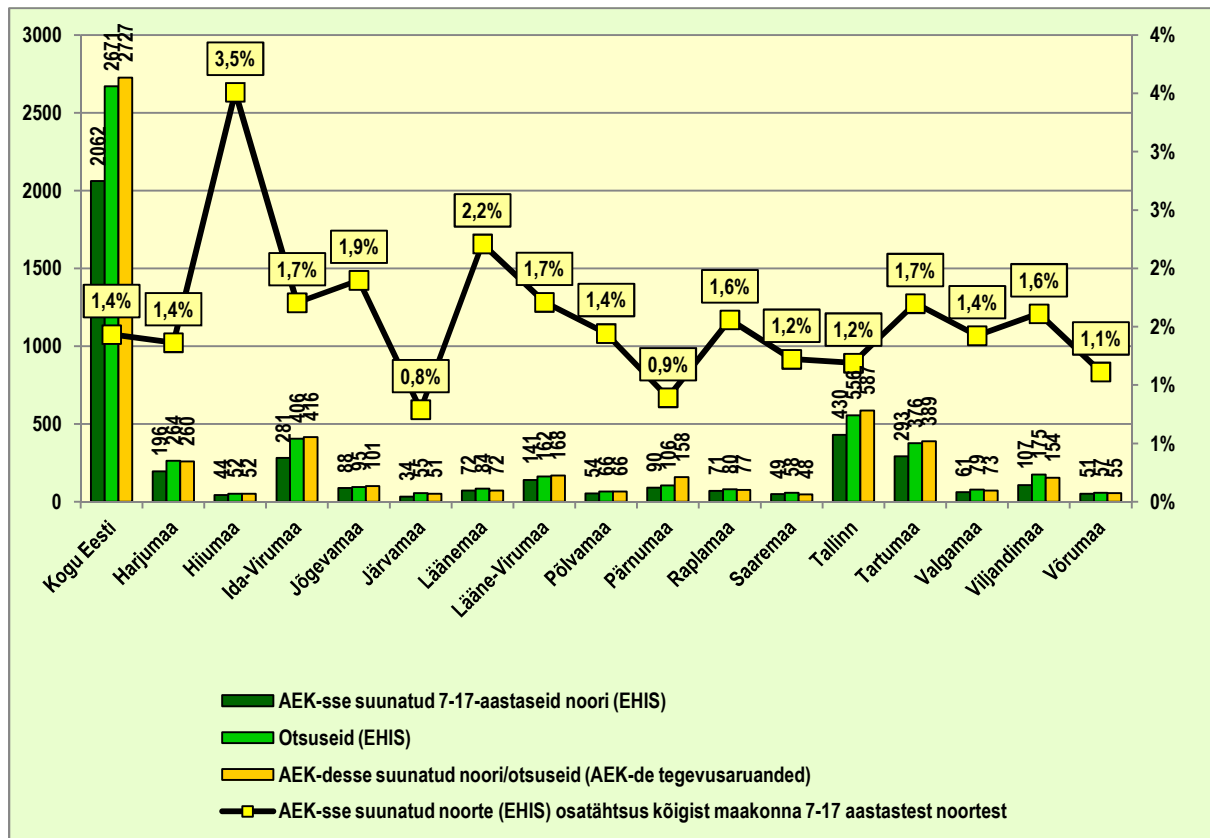
2. Alaealiste komisjonidesse suunatute profiil

7- 17 aastaste noorte koguarv oli Eesti Statistikaameti allika põhjal 2011.a. jaanuari seisuga 139 937 (2010.a. jaanuaril oli sama näitaja 143 744). Trend noorte hulga kahanemise suunas nii absoluutarvuna kui ka osakaaluga rahvastikust on alates 1990-ndate lõpust olnud üha süvenev. Drastiline noorte arvukuse vähenemise põhjus peitub 1990-ndate algul alanud sündimuse järsus languses (1989.a. sündis Eestis üle 24 300 lapse, 1998.a. jäi sündide arv alla 12 200 (Parts, Veldre 2009).

Kui ajavahemikul 2005.-2008.a. õigusrikkumiste arv iga aastaga suurenes, siis alates 2008.a. on alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumisi esinenud üha vähem. Ning ka alaealiste arv, keda alaealiste komisjonidesse saadetakse, on vähenenud. Süütegude kahanemist kinnitab ka üldine kuritegevuse statistika (Kereme, Tamm 2010). 2010.a. registreeriti võrreldes 2009.a. 12% vähem alaealiste kuritegusid ning alaealiste kurjategijate arv vähenes 10%. Tervikuna võib öelda, et kuigi viie aasta võrdluses on vähenenud küll alaealiste kurjategijate ja nende kuritegude arv, on mõnevõrra suurenenud alaealiste kurjategijate suhtarv. Antud trendi võib mõjutada 7-17.a. noorte üldine vähenemine elanikkonnas.

EHIS-e andmetel suunati alaealiste komisjoni 2010.a. 2062 7-17 aastast noort, kelle suhtes oli alaealiste komisjonides algatatud vähemalt üks arutelu, mis jõudis samal aastal ka otsuseni. Kokku jõudis 2010.a. otsuseni 2671 arutelu. Otsuseni jõudnud arutelusid on rohkem kui noori, kuna 2062-st noorest 397 noore suhtes toimus mitu arutelu. Eesti Noorsootöö Keskusele esitatavate tegevusaruannete analüüsi põhjal toimus arutelusid 2727 noore suhtes.³ 2010.a. jooksul alaealiste komisjonidesse suunatud 7-17-aastased noored moodustasid üle-Eesti sama vanadest noortest 1,4% (joonis 2.1). Protsentuaalselt on kõige suurem osa maakonna noortest – 3,5% - oli alaealiste komisjoni suunatud Hiiumaal, kõige väiksem osa Järvamaal. Absoluutarvudes kõige rohkem alaealisi on komisjonidesse suunatud Tallinnas, Ida-Virumaal ja Tartumaal ning kõige vähem just Hiiumaal.

³ Erinevus EHIS-e ja alaealiste komisjonide tegevusaruannete andmetes tuleneb sellest, et kui EHIS-e andmete põhjal on võimalik eristada isikuid, siis aruannetes on tegu agregeeritud andmetega ja neis võib olla topeltkajastatud isikuid (nt isikuid, kelle osas on toimunud rohkem kui üks arutelu). Samal ajal võib olla, et osa aruteludest ei ole EHIS-esse sisestatud.

Joonis 2.1. Alaealiste komisjonidesse suunatud noored EHIS-e andmetel ja alaealiste komisjonide tegevusaruannete põhjal

Karistusseadustiku (KarS) § 32 sätestab süüpähimõtte, mille kohaselt saab isikut õigusevastase teo eest karistada üksnes siis, kui ta on selle teo toimepanemises süüdi. Süüpähimõtte rakendamise eelduseks on isiku süüvõime. Antud seaduse järgi on süüvõimeline isik siis, kui ta on vähemalt 14-aastane. Alla 14.a. lapsed süüvõimelised ei ole ning nende suhtes kriminaalmenetlust ei alustata või alustatud kriminaalmenetlus lõpetatakse alaealise saatmisega alaealiste komisjoni mõjutusvahendi kohaldamiseks.

Kui kuriteo/väärteo paneb toime 14-17-aastane isik, siis on menetlus-ning karistamisvõimalused tema suhtes samaväärsed kui täisealise puhul. Kuid ka sellises vanuses noort on võimalik mõjutada ilma karistust määramata.

Väärteomenetlus on võimalik lõpetada otstarbekuse kaalutlusel või kui menetluslune isik on väärteoga tekitatud kahju vabatahtlikult hüvitanud. Kui kohtuväline menetleja või kohus leiavad, et alaealist saab mõjutada karistust või kohtu poolt määratavat mõjutusvahendit kohaldamata, teeb kohtuväline menetleja või kohus lahendi väärteomenetluse lõpetamise ja väärteoasja materjalide üleandmise kohta alaealiste komisjonile (Heido, Kallas, Räsä 2010).

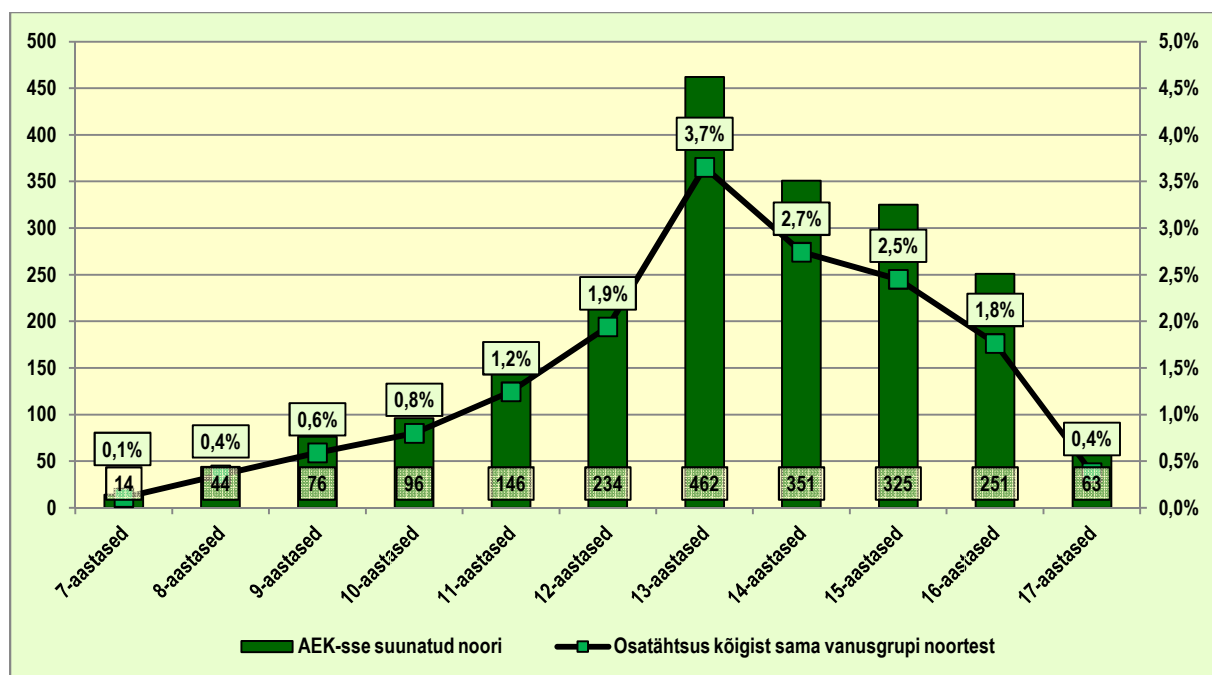
Alaealiste kriminaalasju menetletakse politseiuurijate poolt. Kriminaalmenetluse alustamise järgselt viib politseiuurija läbi mitmeid menetlustoiminguid, nagu ülekuulamisi, ekspertiise ning kogub alaealise kahtlustatava kohta menetluseks vajalikku taustamaterjali. Kui uurimine on politsei poolt lõpule viidud, koostatakse kohtueelne menetluskokkuvõte ning edastatakse see koos kriminaalasja materjalidega prokurörile (ibid).

Sooritatud kuriteo korral on põhikaristuse liigiks on vangistus ja rahaline karistus. Alaealisele määratavad mõjutusvahendid on KarS § 87 kohaselt hoiatus, allutamine käitumiskontrollile, noortekodusse ning erikooli paigutamine. Kuid ka kuriteo puhul on prokuröril võimalik menetlus lõpetada ning saata asi arutamiseks alaealiste komisjonile (KrMS § 201 lh 2). Prokurör lõpetab menetluse juhul, kui ta leiab, et noore käitumist on võimalik

muuta ka karistust ja kohtu poolt valikus olevaid mõjutusvahendeid kohaldamata. Sellise otsuse saab prokurör vastu võtta enamiku kriminaalasjade puhul, välja arvatud eriti rasked kuriteod. Tavaliselt rakendatakse seda põhimõtet nende juhtumite korral, kui alaealise suhtes on kriminaalmenetlust alustatud esmakordselt (Heido, Kallas, Räsä 2010).

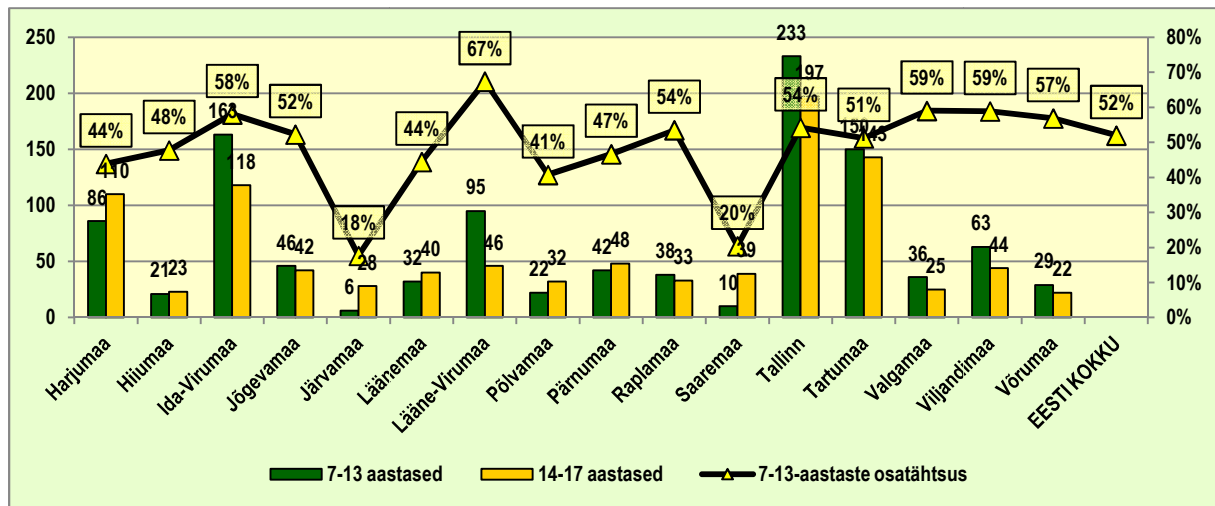
Enne materjalide saatmist alaealiste komisjonile selgitab prokurör alaealisele ja tema seaduslikule esindajale kuriteo tunnustega teo olemust ning kriminaalmenetluse lõpetamise alust. See tähendab, et kriminaalmenetluse lõpetamise faasis, enne kriminaalmenetluse lõpetamise määruse koostamist, kohtub prokurör alaealise ja tema seadusliku esindajaga, et veenduda alternatiivse variandi (materjalide saatmine alaealiste komisjonile) otstarbekuses. Menetlusotsuse vastuvõtmisel lähtub prokurör isikut iseloomustavatest asjaoludest, kriminaalhooldaja ettepanekust, seadusliku esindaja arvamusest karistuse või mõjutusvahendi osas ning sellest, kas alaealise suhtes on varem kohaldatud alaealiste komisjoni poolt mõjutusvahendeid ning, millist mõju need on omanud (ibid).

Alaealiste komisjonidesse suunatud profiili vaadates (joonis 2.2) võib öelda, et kõige enam suunatakse komisjonidesse noori, kes on 13-aastased (3,7%). Siinkohal võib põhjuseid otsida teismeeaga seotud probleemkäitumisest ning tegurist, et tegemist ei ole seaduse mõistes süüvõimelise isikuga, ehk kõik õigusrikkumised saadetakse arutamiseks alaealiste komisjoni, kus kohaldatakse tema suhtes kasvatusliku toimega mõjutusvahendeid.

Joonis 2.2. Alaealiste komisjonidesse 2010 aastal suunatud noorte osatähtsus kõigist sama vanusgrupi noortest 01.01.2010

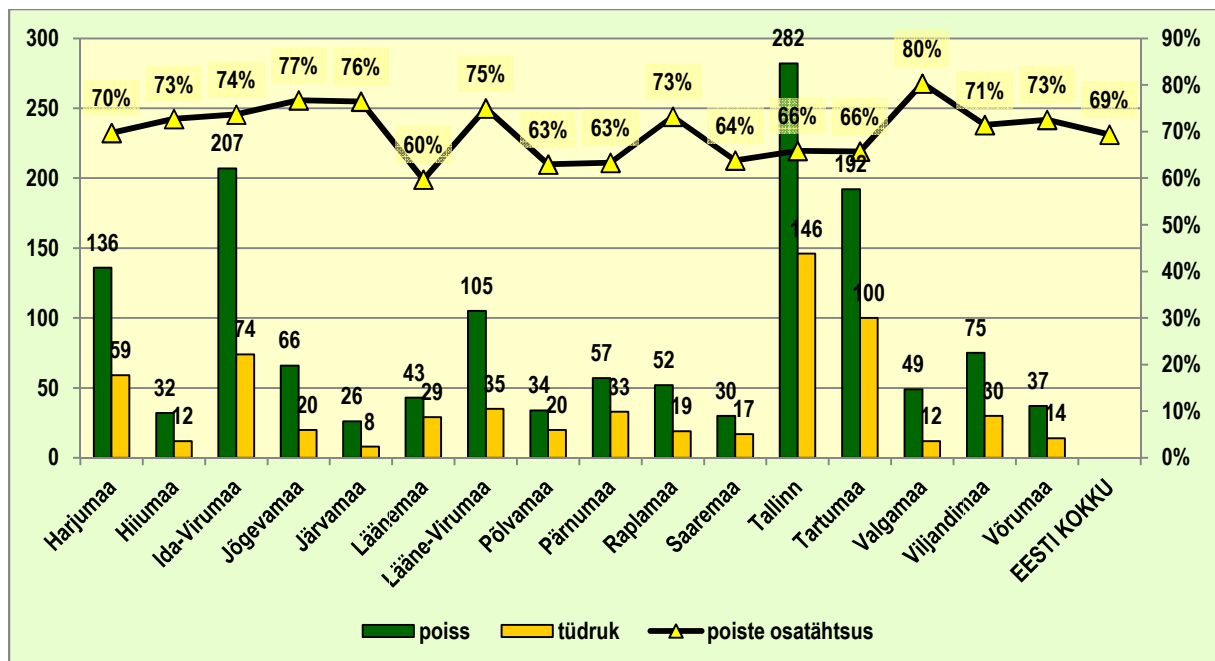
Trend, et kõige enam saadetakse alaealiste komisjonidesse taotlusi seaduse mõistes süüvõimetute laste osas, on iseloomulik pea kõikidele maakondadele üle Eesti, v.a. kahes maakonnas (Järvamaal ja Saaremaal), kus 7-13.a. noorte poolt toime pandud õigusrikkumiste materjale on komisjonidesse saadetud protsentuaalselt keskmisega võrreldes (52%) tunduvalt vähem (vastavalt 18% ja 20%) (Joonis 2.3). Alla keskmise on süüvõimetute laste materjale alaealiste komisjonidesse suunatud Harjumaal (44%), Hiiumaal (48%), Läänemaal (44%), Põlvamaal (41%) ja Pärnumaal (47%).

Joonis 2.3. Alaealiste komisjonidesse suunatud noorte jagunemine vanusgruppide lõikes maakonniti

Varasemad alaealiste hälbivat käitumist vaadelnud uuringud on kinnitanud, et alaealiste vanuse ja õigusevastase käitumise vahel on tugev seos. Õigusrikkumiste esinemissagedusele on omane teatud kõver – teismeliseeas see tõuseb, saavutades tipu teismeeas lõpuks, seejärel täiskasvanuks saades, õigusrikkumiste arv väheneb. Senini ei teata, millest on tingitud õigusrikkumiste sageduse varieerumine eri vanusegruppides – kas põhjuseks on see, et väike grupp teismelisi paneb toime rohkem õigusrikkumisi, või kasvab õigusrikkumiste arv seetõttu, et suuremal hulgal teismeeas noortel esineb õigusvastast käitumist (Markina, Šahverdov-Žarkovski 2007).

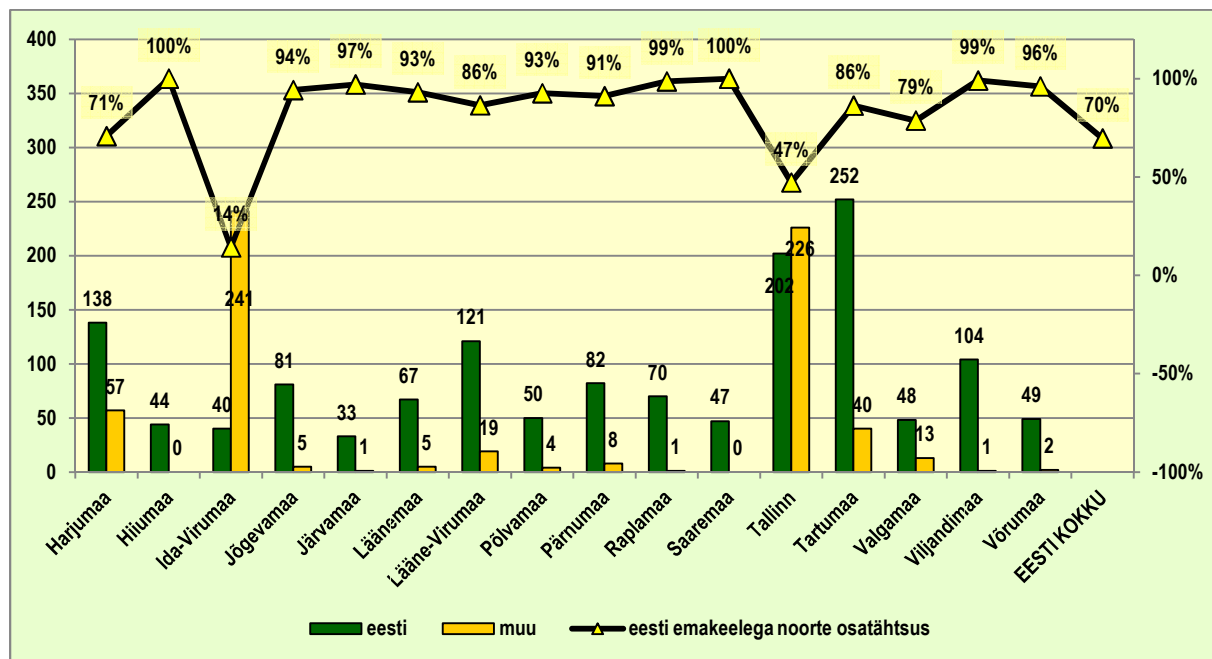
Läbi aastate on alaealiste komisjonidesse saadetud rohkem õigusrikkumiste materjale just noormeeste osas. Vastav trend oli iseloomulik ka 2010 aastale, kus noormehi suunati alaealiste komisjone 69% ning tütarlapsi 31% (joonis 2.4).

Joonis 2.4. Alaealiste komisjonidesse suunatud noorte jagunemine soo lõikes maakonniti

Kõige enam suunatakse alaealiste komisjonidesse noori, kelle emakeeleks on eesti keel (joonis 2.5). Vene keelt kõnelevaid noori on suunatud komisjonidesse eelkõige nendes maakondades, kus muukeelseid kodanikke on ka

üldises rahvastikukoosseisus rohkem. Eriti iseloomulik on see Harjumaale (Tallinn) ning Ida-Virumaale, kus eesti keelt kõnelevate noorte osatähtsus jäi teiste maakondadega võrreldes märkimisväärselt tagasihoidlikumaks (Ida-Virumaal 14% ning Tallinnas 47%).

Joonis 2.5. Alaealiste komisjonidesse suunatud noorte jagunemine emakeele lõikes maakonniti

3. Arutelude algatamine

AMVS §1 sätestab juhud, kui alaealist saab suunata alaealiste komisjoni:

(2) Käesolevat seadust kohaldatakse alaealisele, kes on:

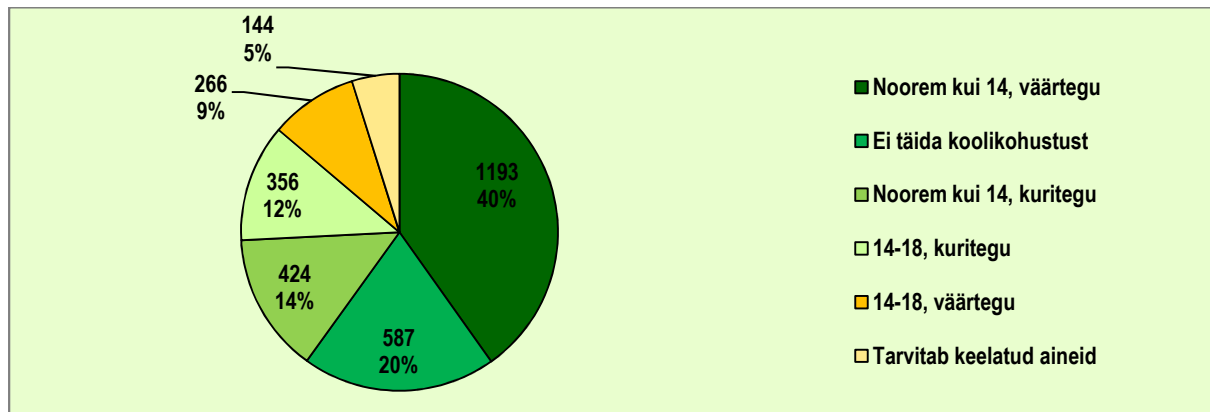
- 1) nooremana kui neljateistaastasena toime pannud karistusseadustikus ettenähtud kuriteokoosseisule vastava õigusvastase teo;
- 2) nooremana kui neljateistaastasena toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses ettenähtud väärteokoosseisule vastava õigusvastase teo;
- 3) neljateist- kuni kaheksateistaastasena toime pannud karistusseadustikus ettenähtud kuriteo, kuid prokurör või kohus on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata ja kriminaalmenetlus on tema suhtes lõpetatud;
- 4) neljateist- kuni kaheksateistaastasena toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses ettenähtud väärteo, kuid kohtuväline menetleja on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust kohaldamata, või kohus on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata ja väärteomenetlus on tema suhtes lõpetatud.

(3) Käesolevat seadust kohaldatakse ka alaealisele, kes:

- 1) on koolikohustuslik, aga pole kantud ühegi kooli nimekirja või on ühe õppeveerandi jooksul mõjuva põhjusega puudunud enam kui 20 protsendist õppetundidest;

2) tarvitab alkohoolset jooki, narkootilist või psühhotroopset ainet.

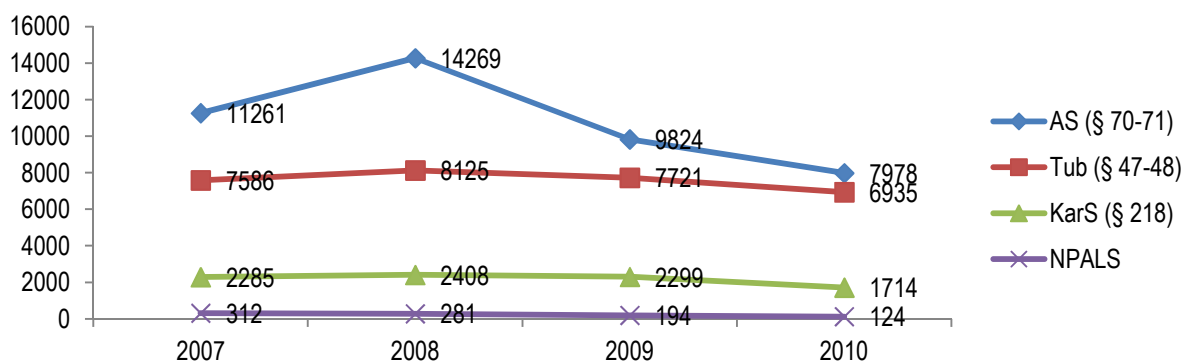
Kõige enam taotlusi on alaealiste komisjonidesse laekunud erinevate väärtegude sooritamise (50%) ning kuritegude tõttu (26%) (joonis 3.1). Koolikohustuse mittetäitmine moodustas kõigist arutelude algatamise alustest viiendiku.

Joonis 3.1. Algatuse aluste jagunemine

Kuna alaealiste komisjonide statistika ei võimalda täna analüüsida süütegude profiili, on järgmistes lõikudes ja joonistes antud ülevaade kõikide väärtegude ja kuritegude osas, mis on alaealiste poolt toime pandud ning politsei poolt fikseeritud. Neist teatud % osas on menetlus lõpetatud ning õigusrikkumise materjalid saadetud arutamiseks alaealiste komisjonile.

Üldiselt võib öelda, et nelja viimase aasta jooksul on alaealiste poolt toimepandud väärtegude arv vähenenud märkimisväärselt (30%) (Tabel 1). Kõige levinumaks väärteoks alaealiste osas on alkoholiseaduse rikkumine ehk alkoholi tarvitamine (joonis 3.2). Populaarsuselt teisel kohal on tubakaseaduse rikkumine ehk tubaka tarvitamine või omamine alaealise poolt. Langevat trendi on esinenud ka varavastastes süütegudes väheväärtuslike asjade või varalise õiguse osas. Sama tendents on iseloomulik ka narkootiliste ja psühhotroopsete ainete tarvitamisel.

Joonis 3.2. Alaealiste poolt toime pandud väärteod (Allikas: Politsei- ja piirivalveamet)⁴

Tabel 1. Alaealiste poolt toime pandud väärteod (Allikas: Politsei- ja piirivalveamet)⁵

⁴ Kõik politsei poolt fikseeritud väärteod, mis on alaealiste poolt toime pandud.

⁵ Kõik politsei poolt fikseeritud väärteod, mis on alaealiste poolt toime pandud.

	2007	2008	2009	2010
Alaealiste poolt toime pandud väärted	31537	36 017	27 067	22 174

Politsei statistika kinnitab, et ka alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv on vähenenud (Tabel 2). Kõige levinumaks alaealiste poolt toime pandud kuritegudeks on vargused ja muud varavastased kuriteod, mis moodustasid 2010.a. alaealiste kuritegudest 48%; järgnesid isikuvastased kuriteod (28%), avaliku rahu (12%) ja avaliku usalduse vastased (7%) ning muud liiki kuriteod (5%) (Kereme, Tamm 2010).

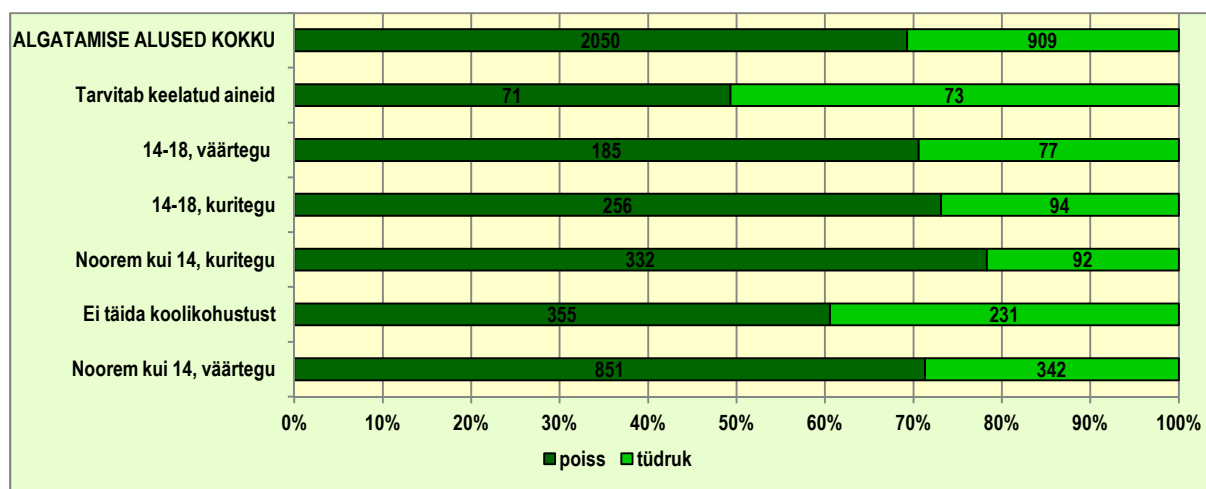
Kõige enam on alaealiste poolt toime pandud poevargusi, mis moodustasid 2010.a. alaealiste vargustest ligi kolmandiku (34%); järgnesid vargused eluruumidest (14%) ja sõidukiga seotud vargused (7%).

Tabel 2. Enam levinud alaealiste poolt toime pandud kuriteod (Kereme, Tamm 2010)⁶

	2009	2010
Alaealiste kuriteod kokku	2042	1788
Vargus	640	624
Kehaline väärkohtlemine	479	482
Avaliku korra raske rikkumine	119	69
Asja omavoliline kasutamine	86	65
Kelmused	136	67
Röövimine	59	36
Narkokuriteod	34	27
Omastamine	33	24
Mootorsõiduki joobes juhtimine	17	24

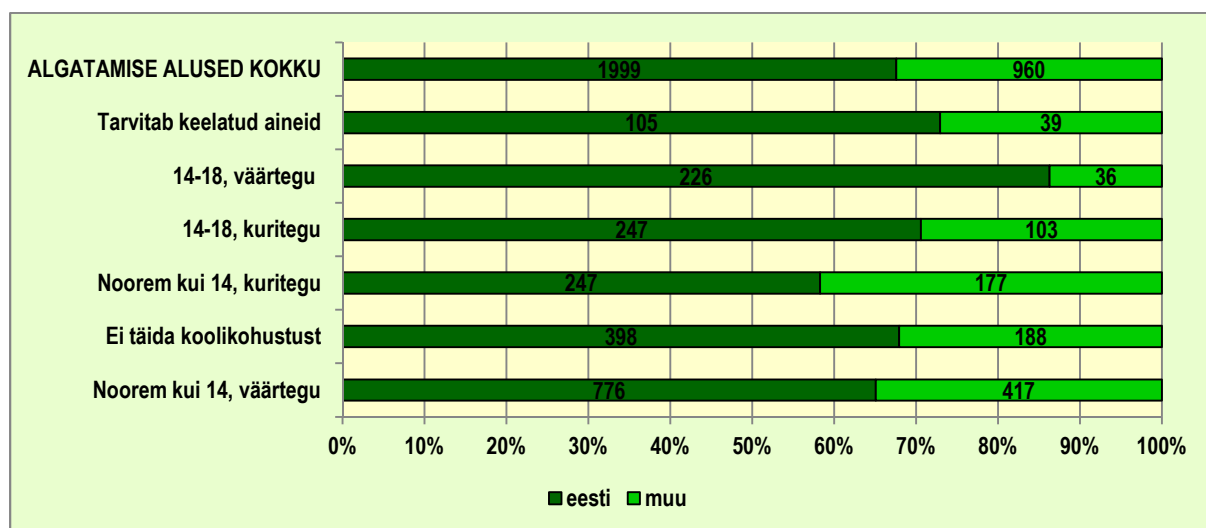
Kuigi läbi aastate on noormehed pannud enam toime erinevaid õigusrikkumisi, on statistika stabiilselt kajastanud ka mõningast tõusu tütarlaste poolt toime pandud õigusrikkumiste osas. Kui 2005.a. suunati tütarlapsi 25%, siis 2010.a. oli sama näitaja 32%. Protsentuaalselt on poisid sooritanud rohkem kuritegusid ja väärtegusid ning tütarlapsi on alaealiste komisjonidesse suunatud protsentuaalselt rohkem keelatud ainete tarvitamise ning koolikohustuse mittetäitmise tõttu (joonis 3.3).

⁶ Üldine statistika. Kajastatud on kõiki alaealiste poolt toime pandud kuritegusid, mis on politsei poolt fikseeritud.

Joonis 3.3. Arutelude algatuse aluste jagunemine alaealise soo lõikes

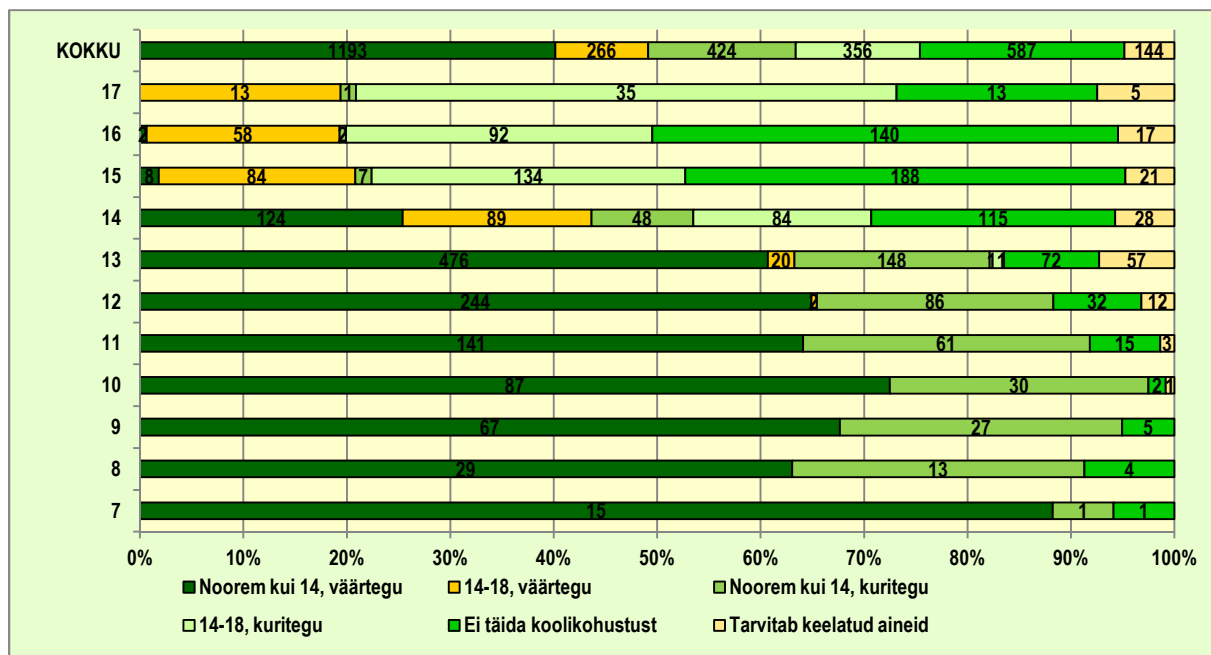
Kui analüüsida õigusrikkumiste profiili alaealise emakeele lõikes (joonis 3.4) siis võib öelda, et protsentuaalselt on eesti emakeelega noorte puhul levinumaks 14-18.a. toime pandud väärteod ning muu emakeelega noorte puhul nooremalt kui 14.a. sooritatud kuriteod.

Joonis 3.4. Arutelude algatuse aluste jagunemine alaealise emakeele lõikes

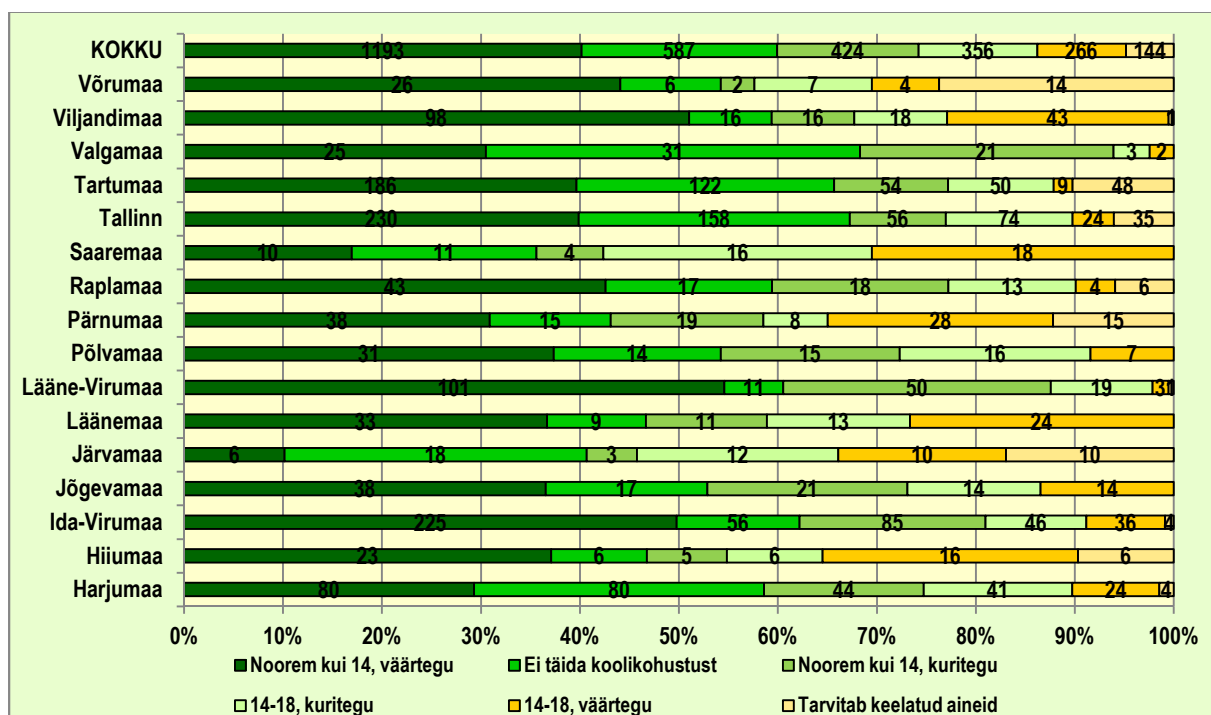
Kuni 13-aastaste noorte puhul on üle 60% algatamise aluste korral tegu väärteoga. Eelkõige tuleneb see tegurist, et alla 14.a. alaealised ei ole seaduse mõistes veel süüvõimelised, mistõttu saadetakse õigusrikkumised arutamiseks alaealiste komisjonile. Erinevad uurimused ja ülevaated⁷ on näidanud, et koolikohustuse probleem on kõige teravam just kolmandas kooliastmes (7-9.klass) ning seda iseloomustab ka antud statistika, kus ealise profiili lõikes on kõige rohkem arutatud koolikohustuse mittetäitmist just 15- ja 16-aastaste alaealiste osas. 17-aastaste hulgas on kõige enam saadetud materjale sooritatud kuritegude tõttu, mis võib tuleneda asjaolust, et rikkumine, mille laps toime on pannud on esmakordne ning prokuratuur on leidnud, et alaealist saab mõjutada eelkõige kasvatuslike meetmetega läbi alaealiste komisjoni (joonis 3.5).

⁷ Riigikontrolli audit 2007 „Koolikohustuse täitmine ja selle tagamise tulemuslikkus“

Joonis 3.5. Arutelude algatuse aluste jagunemine alaealise vanuse lõikes

Joonisel 3.6 on toodud algatuse aluste jaotumine erinevates maakondades. Kui üldiselt on kõige sagedasem algatuse alus nooremalt kui 14-aastaselt sooritatud väärtegu, siis Valgemaal ja Järvamaal on selleks koolikohustuse mittetäitmine ning Saaremaal 14-18-aastaselt sooritatud väärtegu. Protsentuaalselt on nooremalt kui 14-aastaste sooritatud väärtegade osatähtsus kõige suurem Lääne-Virumaal, Viljandimaal ja Ida-Virumaal.

Joonis 3.6. Arutelude algatuse aluste jaqunemine maakonniti

4. Taotluse esitaja

Alaealise suhtes, kes on toime pannud õigusrikkumise, on võimalik algetada õigusrikkumise asja arutelu alaealiste komisjonis ning alaealise käitumist mõjutusvahendi kohaldamisega suunata.

AMVS § 14 määratleb institutsioonid, kellel on õigus alaealise elukohajärgsele komisjonile taotlusi esitada.

- › Alaealise seaduslik esindaja, kooli esindaja ning lastekaitse- või sotsiaaltöötaja saavad alaealiste komisjonile esitada taotluse juhul, kui alaealine ei täida koolikohustust.
- › Politseiametnik saab esitada taotluse õigusrikkumiste osas, kui alaealine on sooritanud väärteo, alla 14-aastasena toime pannud kuriteo või tarbinud seadustega keelatud aineid.
- › Prokurör saab esitada taotluse nende alaealiste suhtes, kes on sooritanud kuriteo ning kelle suhtes peetakse otstarbekaks suunata alaealise õigusrikkumise materjalid kohtu asemel alaealiste komisjoni.
- › Kohtu poolt esitatakse alaealiste komisjonile taotlus arutada alaealise õigusrikkumist juhul, kui tegu on 14–18-aastaste alaealiste sooritatud väär- või kuritegudega ning juhul, kui kohus leiab, et alaealist saab mõjutada ilma kriminaalkaristust määramata.

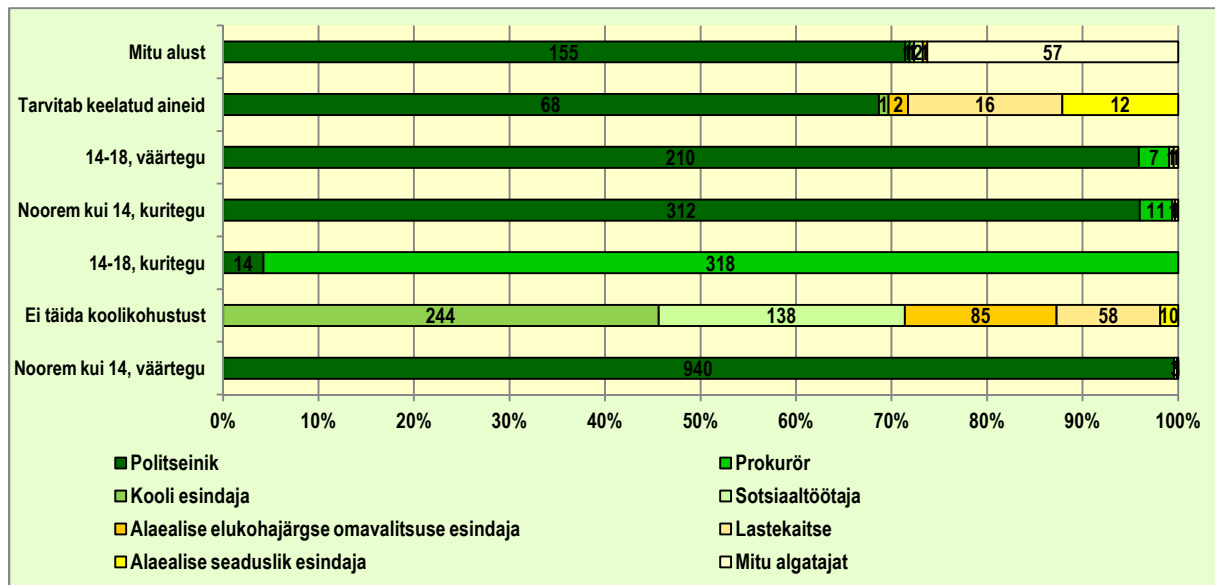
Kõige enam (2/3) on 2010.a. arutelusid algetatud politseiniku poolt (tabel 3). Enamus taotlustest on algetatud ühe institutsiooni poolt, vaid 2,1% oli algatajaid rohkem.

Tabel 3. Arutelude algatajad (2010.a.)

Arutelu algataja	Kokku	Osatähtsus
Politseinik	1699	62,3%
Prokurör	337	12,4%
Kooli esindaja	246	9,0%
Sotsiaaltöötaja	144	5,3%
Alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindaja	89	3,3%
Lastekaitse	77	2,8%
Alaealise seaduslik esindaja	22	0,8%
Rohkem kui ühe algatajaga arutelud	57	2,1%

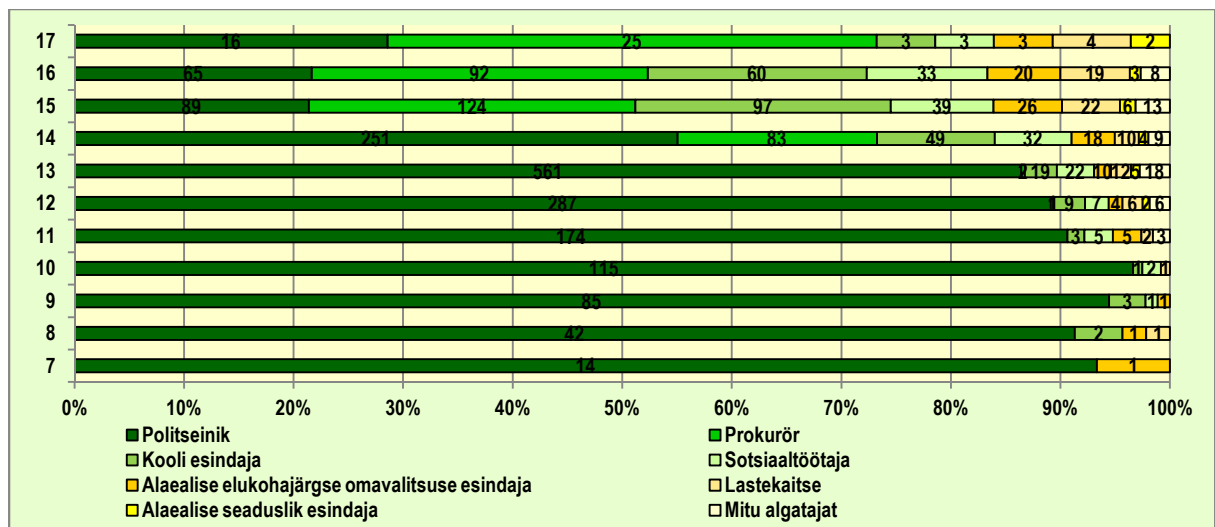
Politsei poolt algetatud arutelude puhul olid peamiseks põhjusteks kas kuritegu või väärtegu. 14-18 aastaste kuritegude puhul on ligi 90% juhtudest üheks algatajaks prokurör (joonis 4.1). Kõige mitmekesisem on algatajate jaotus koolikohustuse mittetäitmise puhul – üle 40% kooli esindaja, ligi 20% juhtudest sotsiaaltöötaja ning oluline on ka alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindaja poolt arutelu algetamise osatähtsus. Ligi 60% mitme alusega aruteludest on algetatud politseiniku poolt, kuid ülejäänud kolmandikul mitme alusega aruteludest on mitu erinevat algatajat.⁸

⁸ Lisades 1 ja 2 on detailsemalt välja toodud 2010 aastal otsuseni jõudnud arutelude algatajate ning arutelude aluste omavaheline seos, sh see, millised on mitme alusega arutelude puhul aluste kombinatsioonid ning mitme algatajaga arutelude puhul algatajate kombinatsioonid.

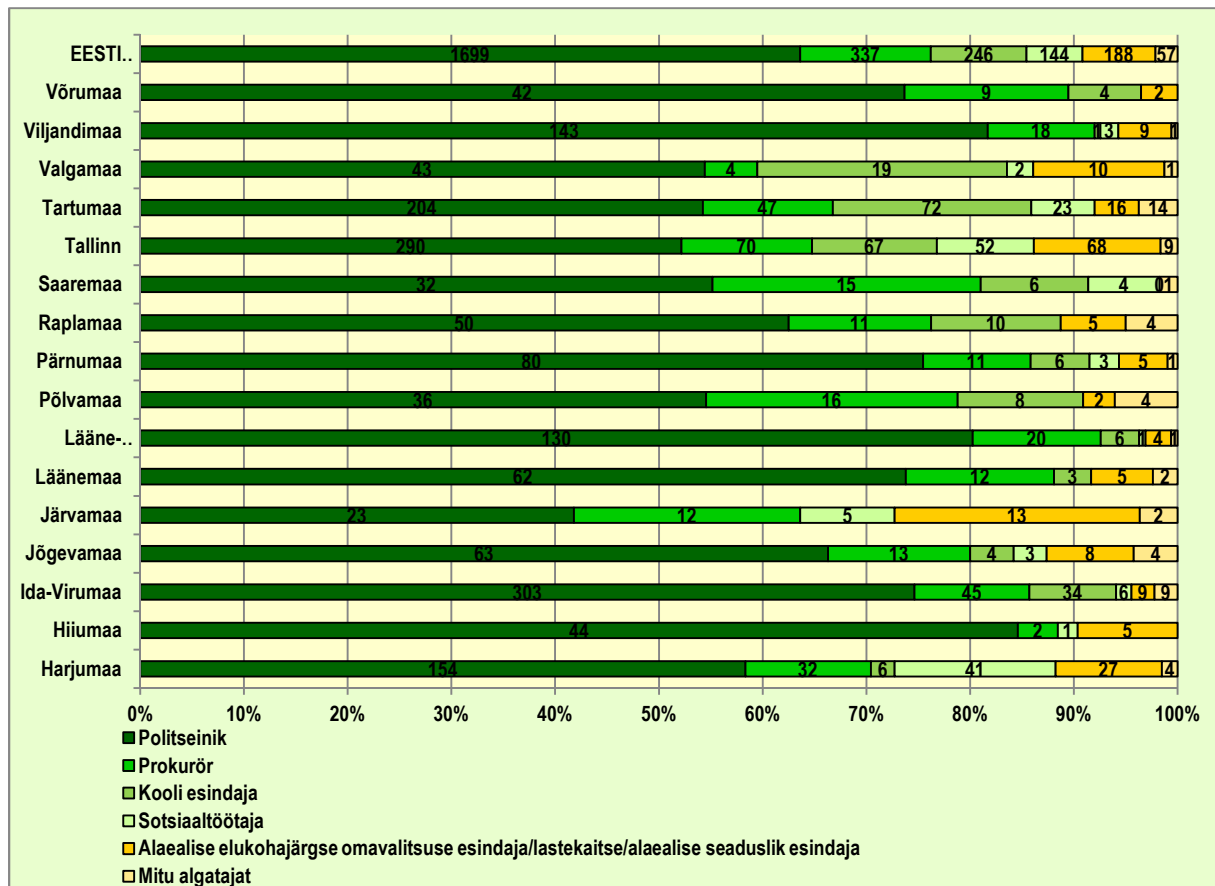
Joonis 4.1. 2010 aastal otsuseni jõudnud arutelude algatajad arutelu algatamise aluse lõikes

Alaealiste komisjoni suunatud noore vanuse lõikes võib näha, et nooremate kui 14-aastaste puhul on üle 90% arutelusid algatatud politseiniku poolt, 14-aastastest alates kasvab algatamises oluliselt prokuröri poolt esitatud taotluste osatähtsus. Lisaks tõuseb märgatavalt ka kooli esindaja, alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindaja ning lastekaitse spetsialisti poolt esitatud taotluste osatähtsus (joonis 4.2.), mis ilmestab jällegi koolikohustuse mittetäitmise probleemi eelkõige põhikooliastmes (15-16 aastaste osas).

Joonis 4.2. 2010 aastal otsuseni jõudnud arutelude algatajad alaealiste komisjoni suunatud noore vanuse lõikes

Kui vaadelda arutelude algatajate osatähtsust maakondade lõikes (joonis 4.3), siis kõigis maakondades domineerivad politseinike poolt algatatud arutelud, seda nii absoluutarvudes kui ka protsentuaalselt. Arvuliselt on neid kõige enam Ida-Virumaal, järgnevad Tallinn ja Tartu. Politsei poolt algatatud arutelude osatähtsus võrreldes teiste algatajatega on kõige suurem aga Viljandimaal, Hiiumaal ja Lääne-Virumaal. See, kuivõrd ja milliseid materjale politsei poolt alaealiste komisjonile arutamiseks saadetakse, sõltub konkreetse piirkonna politsei tööpraktikast. Valgamaal ja Tartumaal on teiste maakondadega võrreldes suurem osatähtsus kooli esindaja poolt algatatud aruteludel, Põlvamaal ja Saaremaal aga prokuröri poolt algatatutel.

Joonis 4.3. Arutelude jagunemine algataja lõikes maakonniti⁹

5. Alaealiste komisjonide poolt 2010 aastal kohaldatud mõjutusvahendid

Mõjutusvahendi kohaldamisel lähtub alaealiste komisjon eelkõige õigusrikkumise toime pannud alaealise isiksusest ja kohaldatava mõjutusvahendi mõjust. Peamiseks eesmärgiks mõjutusvahendi kohaldamisel on suunata noor õiguskuulekale teele ning ennetada korduvõigusrikkumisi. Alaealiste komisjonide funktsiooniks ei ole last karistada, vaid läbi erinevate mõjutusvahendite teda kasvatada ning suunata õiguskuulekale teele.

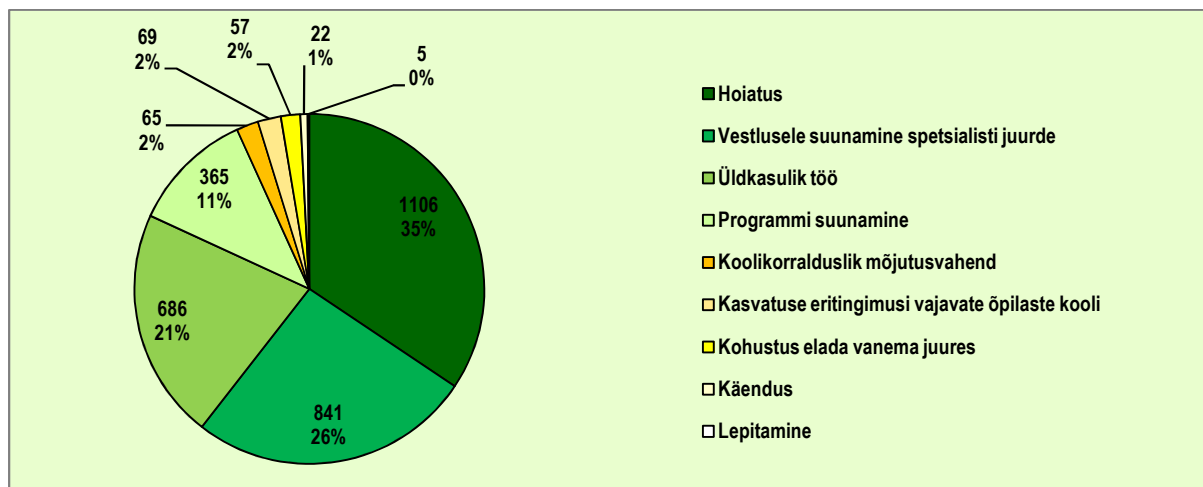
Mõjutusvahendeid võib kategoriseerida nende mõju alusel proaktiivseteks ja reaktiivseteks (tabel 4). Proaktiivsed mõjutusvahendid on suunatud alaealise käitumise muutmisele selliste mõjutusvahendite abil, mille kohaldamisel ei kaasne keskkonnamuutust, ennetamaks võimalike raskemate väärtegade toimepanekut alaealise poolt (hoiatus, vestlusele suunamine, kohustus elada seadusliku eestkostja juures, käendus, lepitus ja üldkasulik töö). Reaktiivsete mõjutusvahendite korral muudetakse keskkonda, kus alaealine tegutseb, ja neid kasutatakse korduvate väärtegade puhul, vältimaks nende edaspidist kordumist (koolikorralduslikud mõjutusvahendid, ravi- ja sotsiaalprogrammis osalemine ja erikooli suunamine) (Ülevaade haridussüsteemi järelevalve... 2003).

⁹ Siin ja edaspidi on kõige vähem esinevad näitajad kokku võetud

Tabel 4. Alaealiste komisjoni poolt kohaldatavad mõjutusvahendid (sisu)

Hoiatus	Hoiatus on mõjutusvahend, millega juhitakse alaealise tähelepanu õigusvastase teo toimepanemise või koolikohustuse mittetäitmise tagajärgedele. Alaealisele selgitatakse väärä käitumise lubamatust, samuti toimepandud teo võimalikke tagajärgi.
Koolikorralduslikud mõjutusvahendid	Koolikorralduslikud mõjutusvahendid on alaealise suunamine põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilastele moodustatud klassi või pikapäevarühma.
Spetsialisti juurde vestlusele suunamine	Alaealiste komisjoni poolt mõjutusvahendina kohaldatud spetsialisti juurde vestlusele suunamise korral peab komisjoni otsuses olema märgitud, millise spetsialisti juurde alaealine suunatakse. Komisjonis läbiviidava arutelu käigus püütakse kindlaks teha, millist abi alaealine vajab.
Lepitamine	Lepitamine on mõjutusvahend, mille kohaldamisel otsitakse erapooletu nõustaja abiga kokkulepet või võimalust õigusrikkumise tagajärjel tekkinud kahjude korvamiseks alaealise initsiatiivil. Lepitaja peab olema vastava ettevalmistuse saanud erapooletu isik. Lepitamine loetakse toimunuks, kui asjaosalised (õigusrikkuja ja kannatanu) saavutavad mõlemad rahuldava kokkuleppe või õigusrikkumisega tekitatud kahjude korvamise.
Käendus	Käenduse eesmärk on kontrollida alaealise käitumist, ennetamaks uute õigusrikkumiste toimepanemist. Käendajaks võib olla käendatava alaealise perekonnaliige, suguline või kolmas isik, kellel on alaealise suhtes kasvatuslik mõju.
Kohustus elada vanema juures	Seda mõjutusvahendit kohaldatakse juhul, kui alaealine ei ela kodus või hulgub. Mõjutusvahendit kohaldades peab olema kontrollitud, kas nimetatud isikute juures on alaealisele tagatud korralikud kasvamis- ja arengutingimused.
Üldkasulik töö	Üldkasulik töö on kasvatusliku iseloomuga mõjutusvahend, mida võib kohaldada alaealisele tööst või õppimisest vabal ajal. Alaealine rakendatakse üldkasulikule tööle üksnes tema nõusolekul. 13-18-aastasele võib üldkasulikkusse tööd määrata kuni 50 tundi kolme kuu jooksul ning alla 13-aastastele 10 tundi ühe kuu jooksul. Üldkasuliku töö tegemise käigus saab alaealine sotsiaalseid kogemusi, areneb tema enesedistsipliin ja ta omandab ka elementaarseid tööoskusi. 14-aastaste ja vanemate alaealiste suhtes on alaealiste komisjonid toimunud samaselt kohtupraktikaga ning üldkasulikkusse tööd kohaldatud alternatiivkaristusena, mille positiivne aspekt seisneb asjaolus, et ei toimu alaealise kriminaliseerumist ning tal on käitumist parandades ja uutest õigusrikkumistest hoidudes võimalik kasutada tulevikuvõimalust ilma piiranguteta, mis kriminaalkorras karistus Eesti seaduste järgi kaasa toob.
Programmi suunamine	Alaealise suunamine osalemine noorteprogrammi toimub juhul, kui komisjonil on võimalus arvestada alaealise võimeid ja soovi programmis osaleda. Eesmärgiks on suunata ja toetada alaealist teadlikult sisustama oma vaba aega.
	Alaealise suunamine osaleda sotsiaalprogrammis on mõjutusvahend, mille kaudu toimub alaealise psühhosotsiaalne abistamine ja tema käitumise korrigeerimine.
	Rehabilitatsiooniteenusele suunamise mõjutusvahendina kohaldamine võimaldab multidistsiplinaarselt tegeleda alaealise probleemidega. Rehabilitatsiooniteenuse abil on võimalik pakkuda mitmekülgsete tegevustega noorele ja tema lähikonnale abi. Lapse ja perekonnaga tegeleb professionaalne rehabilitatsioonimeeskond, mis koosneb väga erinevatest spetsialistidest.
Erikooli suunamine	Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamist kui vabadust piiravat mõjutusvahendit saab komisjon rakendada ainult kohtu loal. Komisjon saab taotleda kohtult alaealise erikooli suunamist kuni kaheks aastaks, arvestades õppeaasta lõppu. Seda mõjutusvahendit saab kohaldada alaealise suhtes, kes on toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses fikseeritud õigusvastase teo ja ei ole noorem kui kaheteistkümnepäevane. Erandkorras võib kohtult luba taotleda ka siis, kui alaealine on vähemalt kümnepäevane ja toime pannud kuriteokoosseisule vastava õigusvastase teo. AMVS kohaselt ei saa kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunata alaealist, kelle küsimust arutatakse komisjonis seoses koolikohustuse halva täitmisega.

2010. aastal kohaldati EHIS-e andmetel alaealiste komisjonide poolt kokku 3216 mõjutusvahendit. Kõigist mõjutusvahenditest kolmandiku moodustas hoiatus, veidi enam kui veerandi vestlusele suunamine spetsialisti juurde (joonis 5.1). Koos hoiatusega kohaldatakse sageli paralleelselt ka teisi mõjutusvahendeid.

Joonis 5.1. Mõjutusvahendite kohaldamine 2010 aastal

Trendid erinevate mõjutusvahendite kohaldamisel on olnud läbi aastate sarnased – kõige enam kohaldatakse alaealistele hoiatust, vestlusele suunamist spetsialisti juurde ning üldkasulikku tööd. Kõige vähem on aastate lõikes kohaldatud lepitust ning käendust.

Lepitus on mõjutusvahend, mida peetakse alaealiste komisjoni tasandil liialt hiliseks sekkumiseks. Käendus ehk tugiisik on iseenesest väga efektiivne mõjutusvahend, kuid sobivaid isikuid, kes oleksid valmis lapsele toeks olema, on väga raske leida.

Erikooli suunamine on alaealiste komisjonis kõige rangemaks mõjutusvahendiks, et ära hoida alaealise edasisi õigusrikkumisi ja sattumist vanglasse. Läbi aastate on selle mõjutusvahendi kohaldamine alaealiste komisjonide poolt vähenenud - 2010.a. kohaldati mõjutusvahendina erikooli suunamist 2% kõikidest mõjutusvahenditest. 2000.a. alguses oli sama näitaja ligi 4 korda kõrgem (7-9%).

Lapse erikooli suunamine toimub kohtu kaudu. 2010.a. jõustunud lahendite alusel taotlesid alaealiste komisjonid maakohtult luba 13 tüdruku ja 40 poisi erikooli suunamiseks. Kõige enam ehk ligi pooled taotlused esitasid Tartu maakohtu tööpiirkonna komisjonid, Harju maakohtu komisjonid taotlesid luba ligi kolm korda vähem. Sarnane trend on eelnenud ka 2008.a. ja 2009.a (Kereme, Tamm 2010).

Tabelis 5 on välja toodud ka üldisemate mõjutusvahendite detailsem jaotus. Spetsialisti juurde suunamisel on alaealiste komisjonil võimalik lähtuda eelkõige probleemist, mille osas laps abi vajab. Siinkohal on võimalik teha koostööd väga erinevate spetsialistidega – psühholoog, sotsiaaltöötaja, psühhiaater, lastekaitsespetsialist või mõni muu spetsialist.

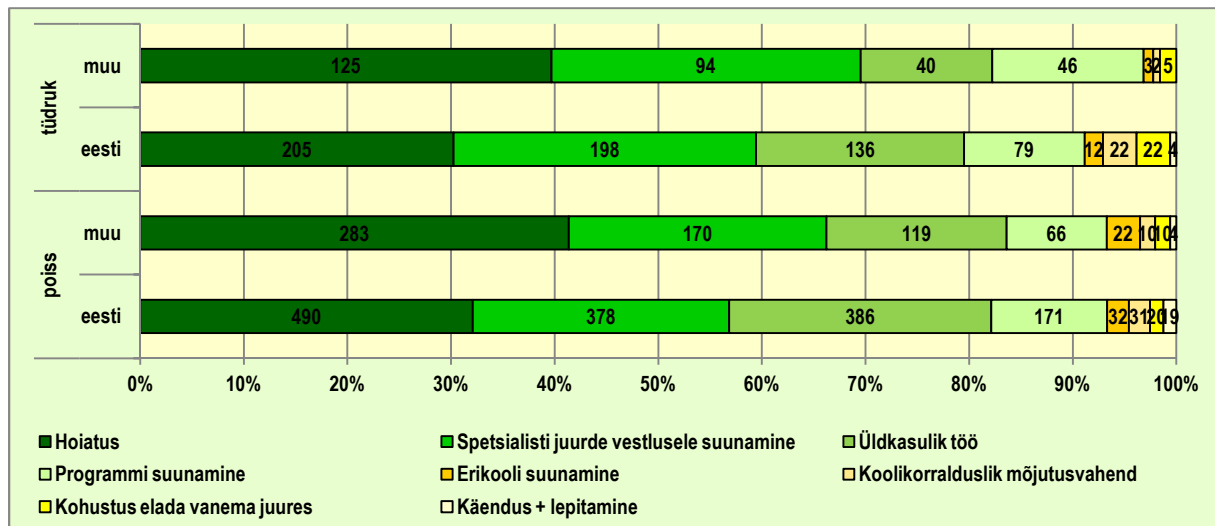
Koolikohustuse mittetäitmise korral on alaealiste komisjonil võimalik last suunata eriklassi või pikapäevarühma. Nende mõjutusvahendite rakendamine on läbi aastate vähenenud. Eelkõige tuleneb see sellest, et uue Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 58 alusel on koolil võimalik koolikohustuse mittetäitmise korral antud probleemi lahendamisse tunduvalt mitmekesisemate tugi- ja mõjutusmeetmetega sekkuda ning suurenenud on ka kohaliku omavalitsuse roll lapse toetamisel. Materjalide laekumisel alaealiste komisjonile on sageli eelnimetatud mõjutusvahendid juba kooli poolt lapsele kohaldatud.

Tabel 5. Mõjutusvahendite kohaldamine 2010 aastal

Kohaldatud mõjutusvahend		Kokku	Osatähtsus
Hoiatus		1106	35,1%
Üldkasulik töö		686	21,8%
Vestlusele suunamine spetsialisti juurde	Psühholoog	345	10,9%
	Sotsiaaltöötaja	78	2,5%
	Psühhiaater	32	1,0%
	Narkoloog	1	0,0%
	Muu spetsialist	264	8,4%
	Täpsustamata	121	3,8%
Vestlusele suunamine kokku		841	26,7%
Koolikorralduslik mõjutusvahend	eriklass	25	0,8%
	pikapäevarühm	24	0,8%
	Täpsustamata	16	0,5%
Koolikorralduslik mõjutusvahend kokku		65	2,1%
Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli	Tapa Erikool	11	0,3%
	Kaagvere Erikool	6	0,2%
	Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kool ¹⁰	52	1,7%
Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli kokku		69	2,2%
Programmi suunamine	Sotsiaal-	169	5,4%
	Noorte-	76	2,4%
	rehabilitatsioon-	59	1,9%
	Ravikuur	19	0,6%
	Täpsustamata	42	1,3%
Programmi suunamine kokku		365	11,6%
Kohustus elada vanema juures		57	1,8%
Käendus		22	0,7%
Lepitamine		5	0,2%

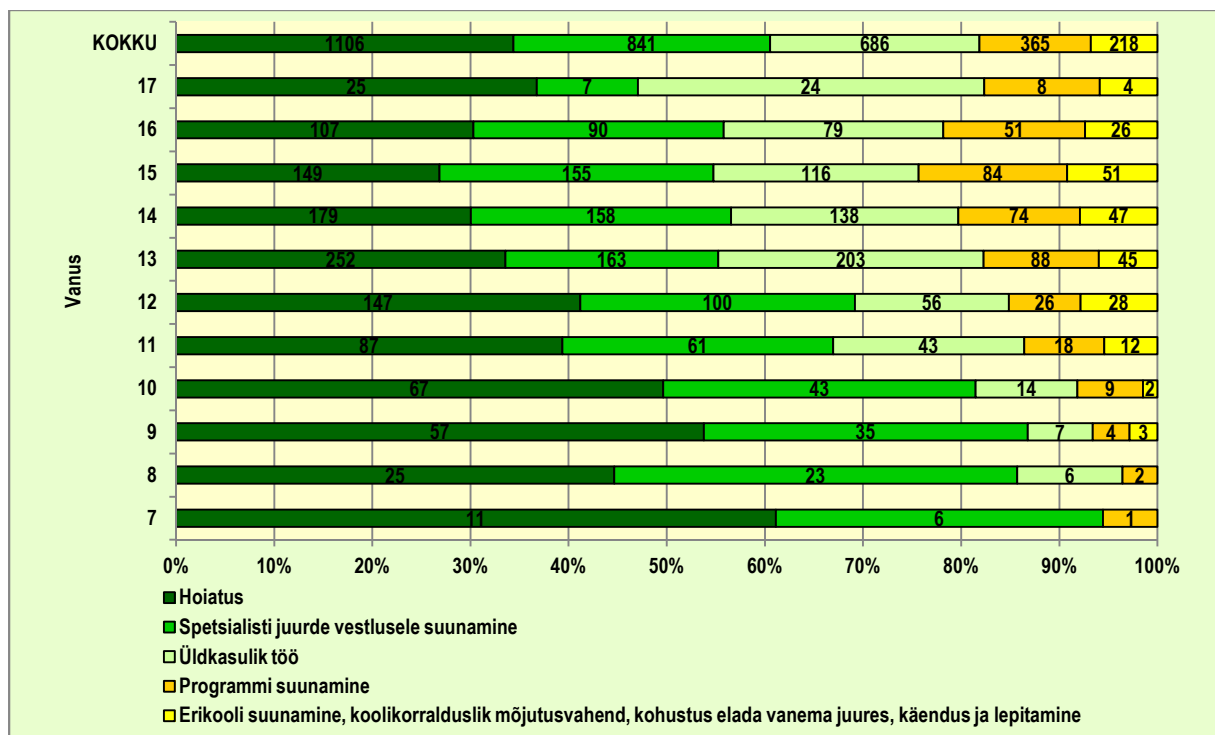
Kuna mõjutusvahendi kohaldamisel lähtub alaealiste komisjon eelkõige alaealise isiksusest, probleemist ning tema taustast, ei saa otseselt tuua välja soolisi erinevusi erinevate mõjutusvahendite kohaldamisel. Koondülevaatest selgus, et hoiatust on protsentuaalselt rohkem kohaldatud muukeelsete tüdrukute ja poiste puhul, üldkasulikku tööd aga eesti emakeelega noorte puhul (joonis 5.2). Üldkasulikku tööd on kohaldatud veidi enam noormeestele. Erinevatesse programmidesse suunamine omab protsentuaalselt suuremat osatähtsust just muukeelsetele tütarlaste puhul.

¹⁰ 9. veebruarini 2011 sai sisestada mõjutusvahendina vaid kasvatuse eritingimisi vajavate õpilaste kooli üldiselt, sealt alates eristatakse Kaagvere ja Tapa erikoole.

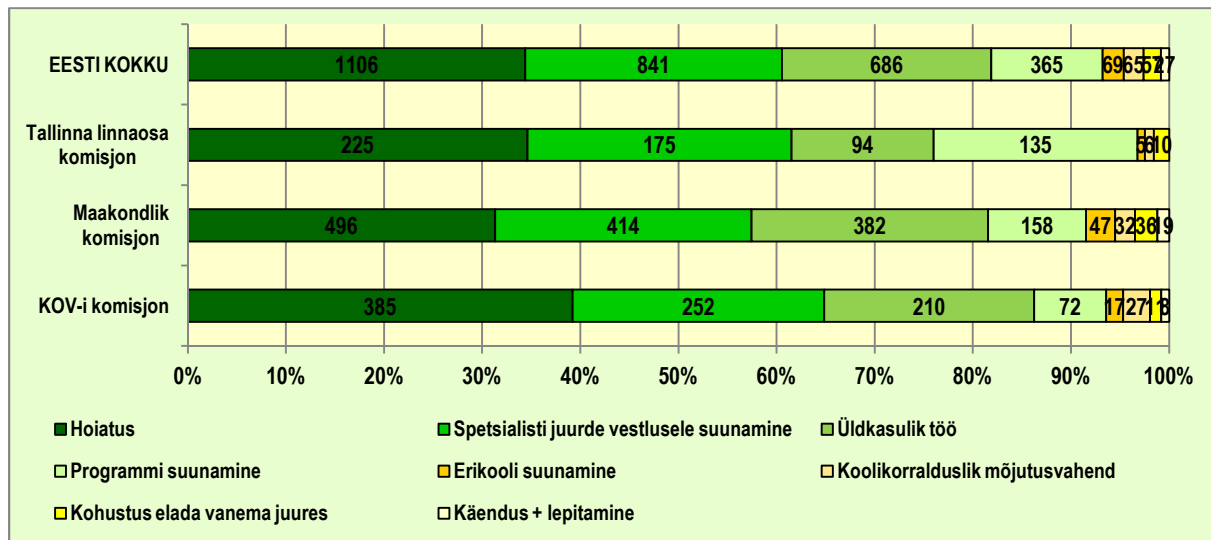
Joonis 5.2. Mõjutusvahendite kohaldamine noorte soo ja emakeele lõikes

Alaerialise vanuse lõikes võib näha suundumust, et noorematele kohaldatakse tõenäolisemalt hoiatust ja spetsialisti juurde vestlusele suunamist (joonis 5.3). Mida vanema noorega on tegu, seda tõenäolisemalt kohaldatakse üldkasulikke töid ning erinevatesse programmidesse suunamist. Erikooli suunamise osatähtsus on suurim 11- ja 14-aastaste hulgas.

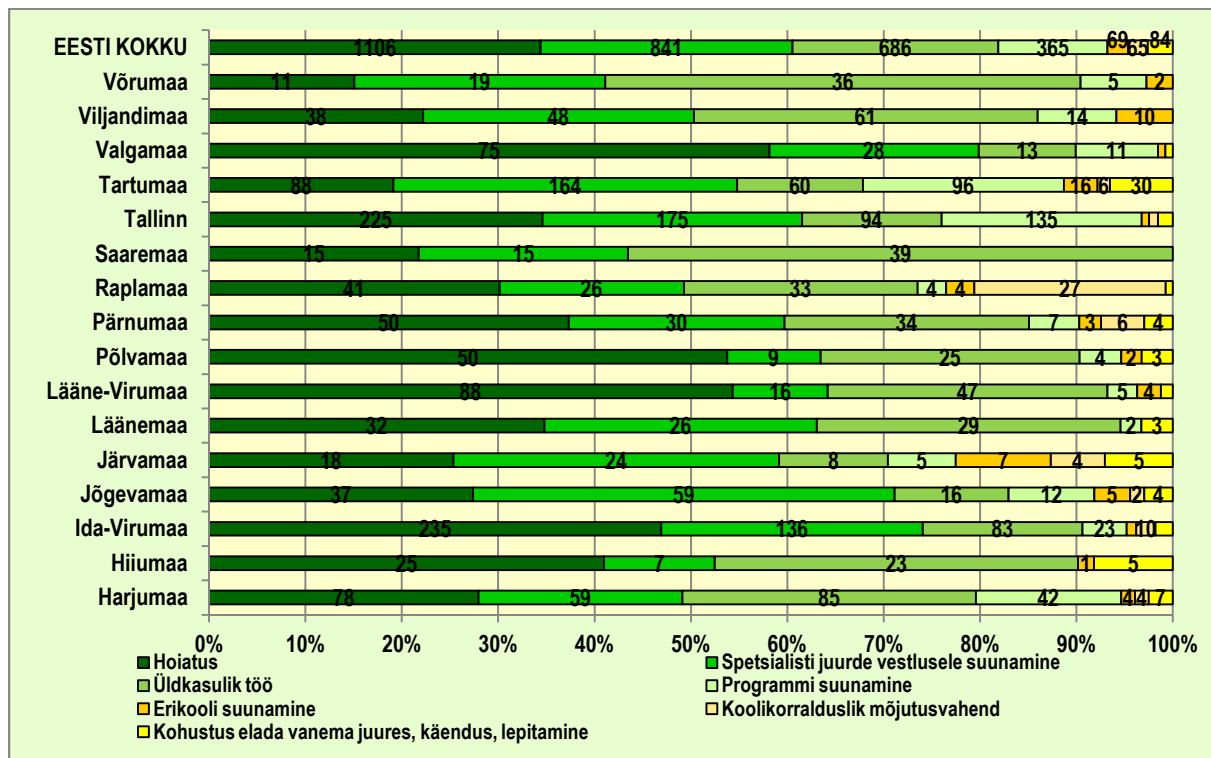
Joonis 5.3. Mõjutusvahendite kohaldamine noorte vanuse lõikes

Kohalike omavalitsuste komisjonides on mõjutusvahenditena rohkem kohaldatud eelkõige hoiatust ja üldkasulikke töid. Tallinna linnaosade komisjonides on võrreldes KOV ja maakondlike komisjonidega üldkasulikke töid kohaldatud oluliselt vähem (joonis 5.4). Seevastu Tallinna LOV komisjonides on noore programmi suunamise osatähtsus võrreldes teiste komisjonidega kõige suurem, mis võib tuleneda antud mõjutusvahendi paremast kättesaadavusest antud piirkonnas. Spetsialisti juurde vestlusele suunamine on üks populaarsemaid kohaldatud mõjutusvahendeid üle Eesti ning siin ei saa olulisi erinevusi komisjoni tüübi lõikes välja tuua.

Joonis 5.4. Mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjoni tüübi lõikes

Maakondade lõikes on mõjutusvahendite kohaldamises erinevused küllalt suured (joonis 5.5). See võib tuleneda asjaolust, et lisaks alaealise isiksuse ja probleemile mõjutab erinevate mõjutusvahendite kohaldamist ka erinevate meetmete kättesaadavus piirkonniti. Mõjutusvahendite kättesaadavus sõltub suuresti erinevate teenuste olemasolust kohaliku omavalitsuse või maakonna tasandil. Näiteks hoiatuse osatähtsus on kõige suurem Valgemaal ning kõige väiksem Tartumaal. Üldkasulikke töid on protsentuaalselt mõjutusvahenditest kõige enam kasutatud Saaremaal ning Võrumaal. Spetsialisti juurde suunamise osatähtsus on seevastu suurim Jõgevamaal. Koolikorralduslike mõjutusvahendite kohaldamise protsent on suurim Raplamaal. Kõige enam on erikooli suunanud noori Tartumaa, Järvamaa ning Viljandimaa alaealiste komisjonid.

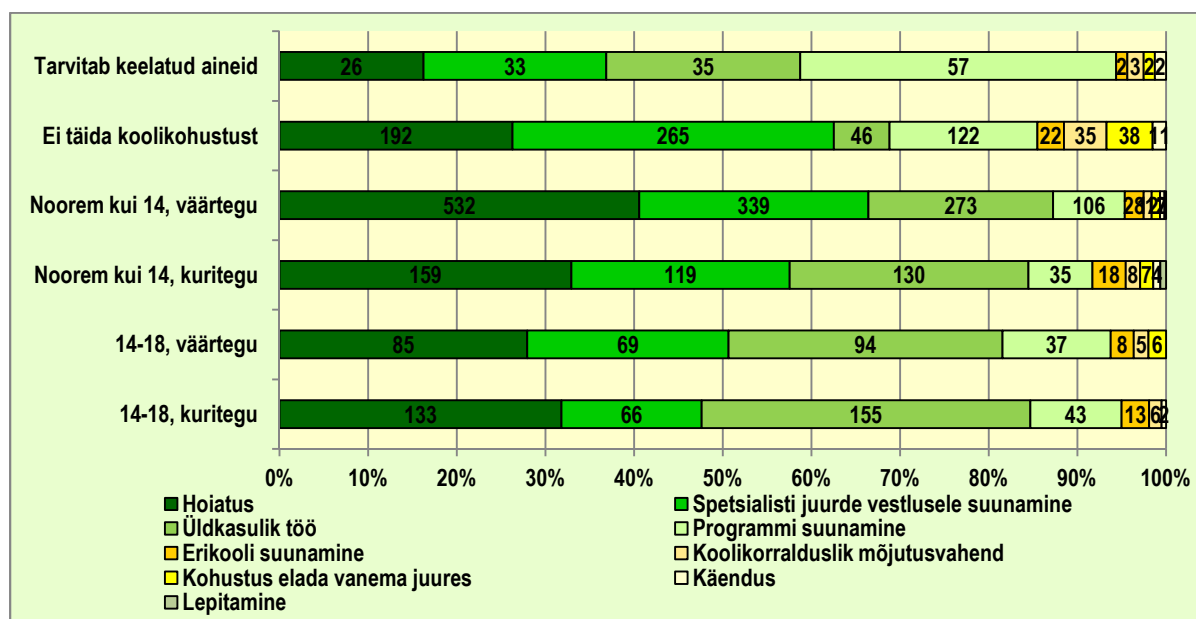
Joonis 5.5. Mõjutusvahendite kohaldamine maakonniti

Kui kuritegude ja väärtegude puhul on erinevate mõjutusvahendite kohaldamise jagunemine protsentuaalselt suhteliselt sarnane, siis nii keelatud ainete tarvitamise kui koolikohustuse mittetäitmise puhul on mõjutusvahendite kohaldamise jagunemine ülejäänutest oluliselt erinev (joonis 5.6).

Koolikohustuse mittetäitmise puhul on mõjutusvahendeid kohaldatud kõige mitmekesisemalt. Ülejäänud arutelude algatamise põhjustega võrreldes on siin oluliselt suurem osatähtsus vähemkasutatavatel mõjutusvahenditel. Koolikorralduslike mõjutusvahendite kõrval, mis on eelkõige koolikohustuse mittetäitmise korral rakendatavad, on kohaldatud ka kohustust elada vanema juures ning käendust.

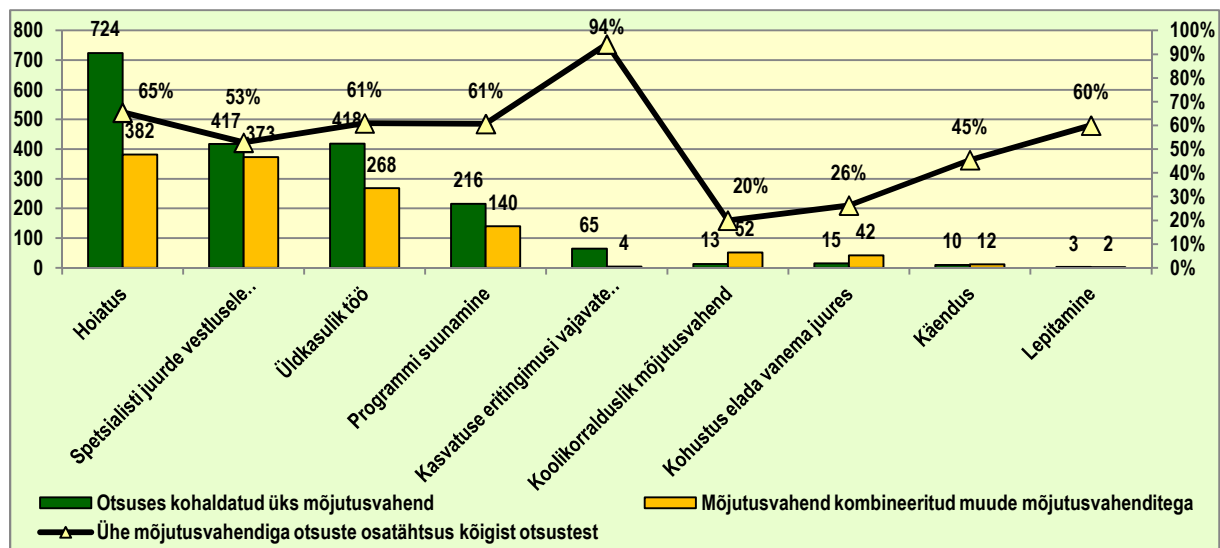
Keelatud ainete tarbimise tõttu on mõjutusvahendina kohaldatud kõige enam noore suunamist erinevatesse programmidesse (neist enamus e 40 noort on suunatud sotsiaalprogrammi).

Kuritegude ja väärtegude osas on peamisteks erinevusteks see, et hoiatust on nii absoluutselt kui ka protsentuaalselt kõige enam rakendatud nooremate kui 14-aastaste väärtegude puhul ning üldkasulikku tööd ülejäänud mõjutusvahenditega võrreldes kõige enam 14-18 aastaste kuritegude puhul. Antud trendid tulenevad sellest, et alla 14.a. alaealiste puhul võib sageli olla tegemist esmakordse rikkumisega ning kui perekond ja muud tugisüsteemid toimivad, on tõepoolest sisuka hoiatusega last mõjutada ning suunata ta õiguskalele teele. Üldkasulik töö on aga eelkõige kasvatusliku formaadiga mõjutusvahend, mis võib olla ka üheks põhjuseks, miks seda on just vanemale eagrupile kohaldatud. Üldkasuliku töö täitmise käigus saab alaealine sotsiaalseid kogemusi ning arendatakse alaealise enesedistsipliini ja elementaarseid tööoskusi. Sage praktika on ka toime pandud kuriteo profiili sidumine kohaldatava mõjutusvahendiga ehk alaealine heastab kuriteoga sooritatud kahju.

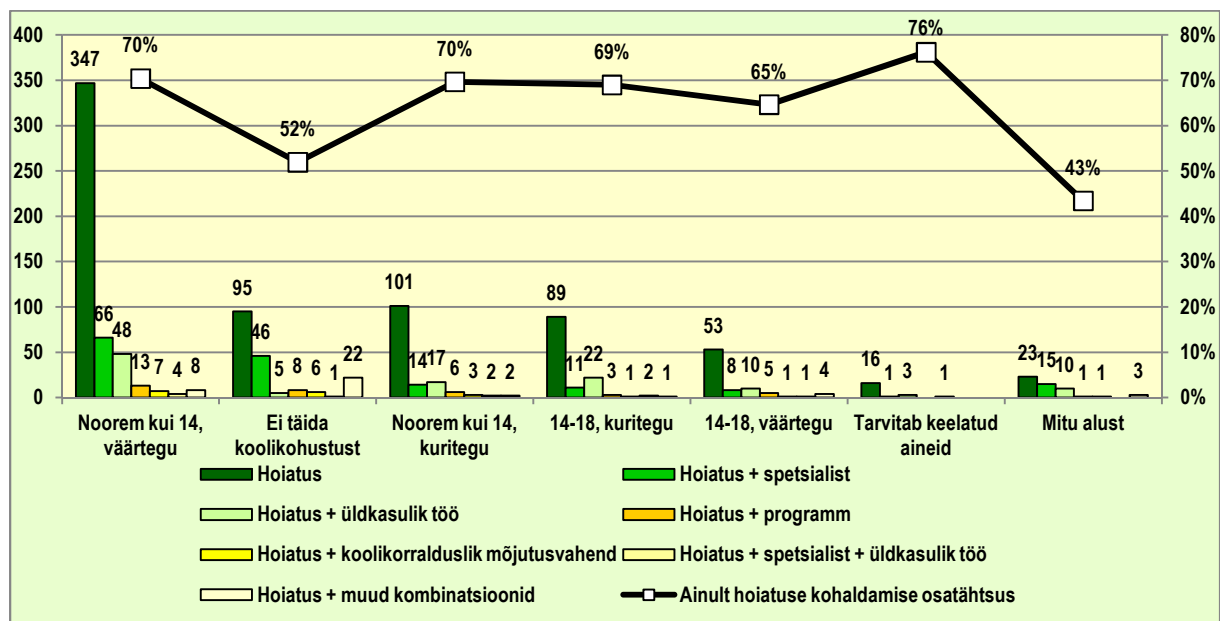
Joonis 5.6. Kohaldatud mõjutusvahendite seos arutelu algatamise alusega

Olulisemaid mõjutusvahendeid (hoiatust, üldkasulikku tööd ja programmi suunamist) on sisuliselt 60% juhtudest kohaldatud ainukese mõjutusvahendina. Spetsialisti juurde suunamist kasutati ainsa mõjutusvahendina veidi rohkem kui pooltel juhtudel. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamist on ainukese mõjutusvahendina kasutatud 94% otsustest, samas koolikorralduslike mõjutusvahendeid ja kohustust elada vanema juures on valdavalt kohaldatud koos teiste mõjutusvahenditega (joonis 5.7).

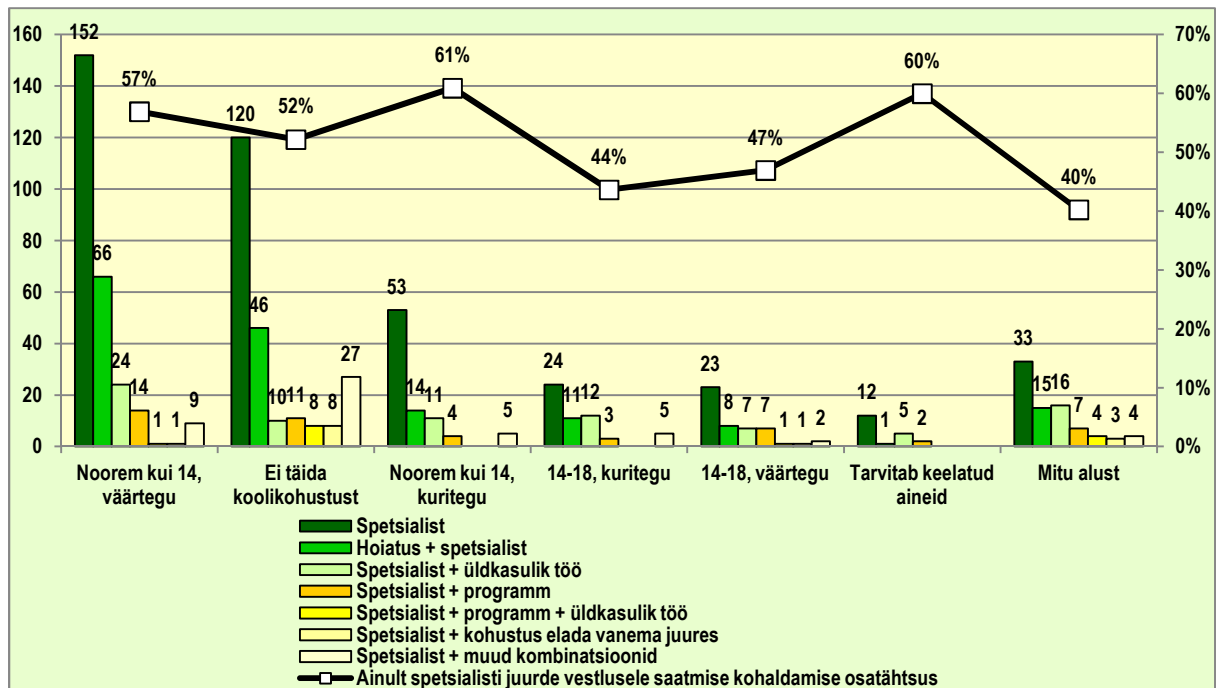
Joonis 5.7. Otsuste jagunemine, kus on kohaldatud ühte mõjutusvahendit ning kus on kohaldatud mõjutusvahendit kombineeritult teiste mõjutusvahenditega

Hoiatust on kõige enam kohaldatud noortele, kes on nooremana kui 14-aastasena sooritanud väärteo. Hoiatuse kõrval on samaaegselt kohaldatud ka spetsialisti juurde suunamist ning üldkasulikke tööd ja programmi suunamist. Koolikohustuse mittetäitmise korral ning juhul, kui arutelul on mitu alust, on hoiatust kõige enam muude mõjutusvahenditega kombineeritud (joonis 5.8).

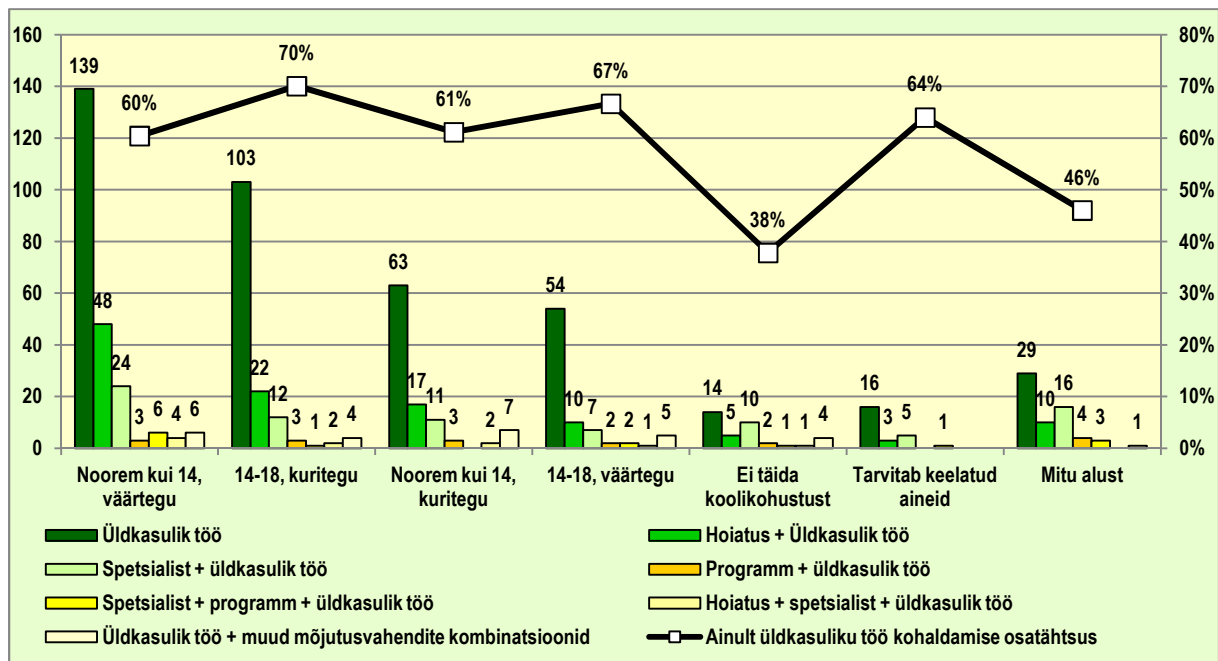
Joonis 5.8. Arutelude, kus on mõjutusvahendina kohaldatud hoiatust ja hoiatuse kombinatsioone teiste mõjutusvahenditega, jagunemine algatamise aluse lõikes.

Spetsialisti juurde vestlusele saatmist on samuti kõige enam kohaldatud nooremalt kui 14-aastaselt sooritatud väärtegu puhul. Samas on seda antud juhul hoiatusest suhteliselt rohkem kasutatud kombineeritult teiste mõjutusvahenditega. 14-18-aastaselt sooritatud väär- ja kuritegu puhul ning mitme alusega aruteludes on spetsialisti juurde vestlusele saatmist kohaldatud kombineeritult muude mõjutusvahenditega rohkem kui pooltel juhtudel (joonis 5.9)

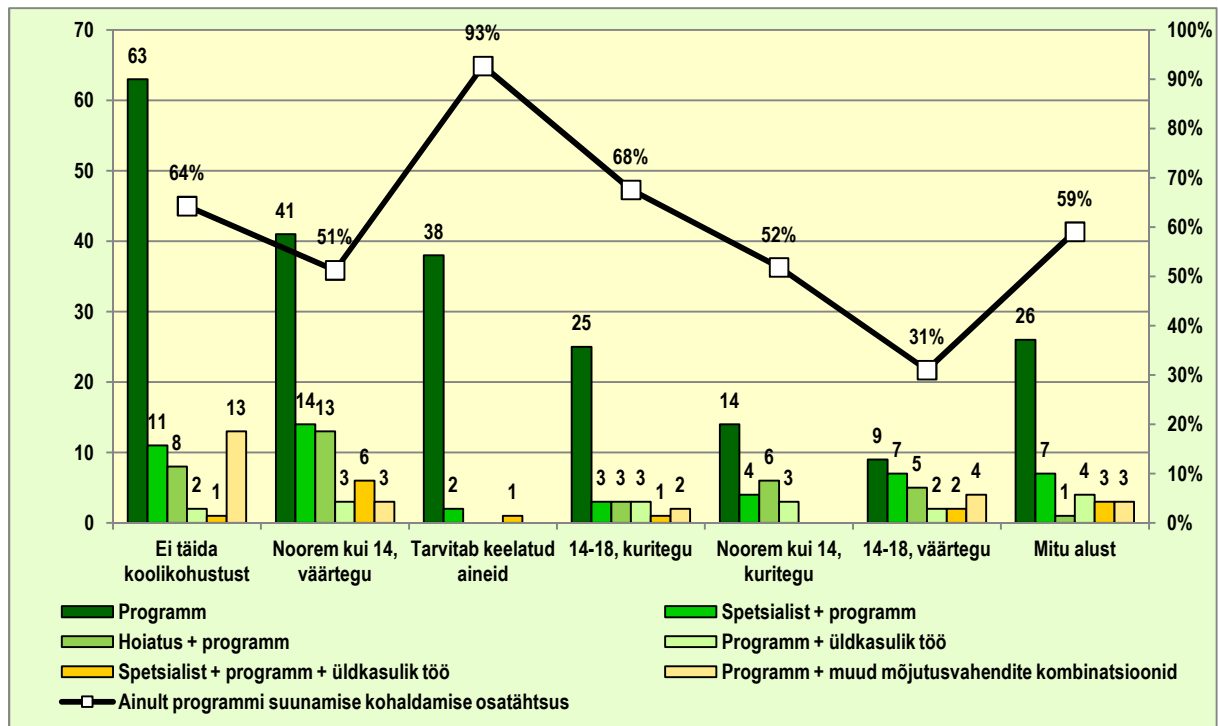
Joonis 5.9. Arutelude, kus on mõjutusvahendina kohaldatud spetsialisti juurde vestlusele suunamist ja selle kombinatsioone teiste mõjutusvahenditega, jagunemine algatamise aluse lõikes.

Üldkasulikke töid on kõige enam ainukesena mõjutusvahendina kohaldatud 14-18-aastaste kuritegude puhul. – 70% aruteludest. Kõige rohkem on üldkasulikke töid kohaldatud kombinatsioonis teiste mõjutusvahenditega koolikohustuse mittetäitmise puhul (joonis 5.10).

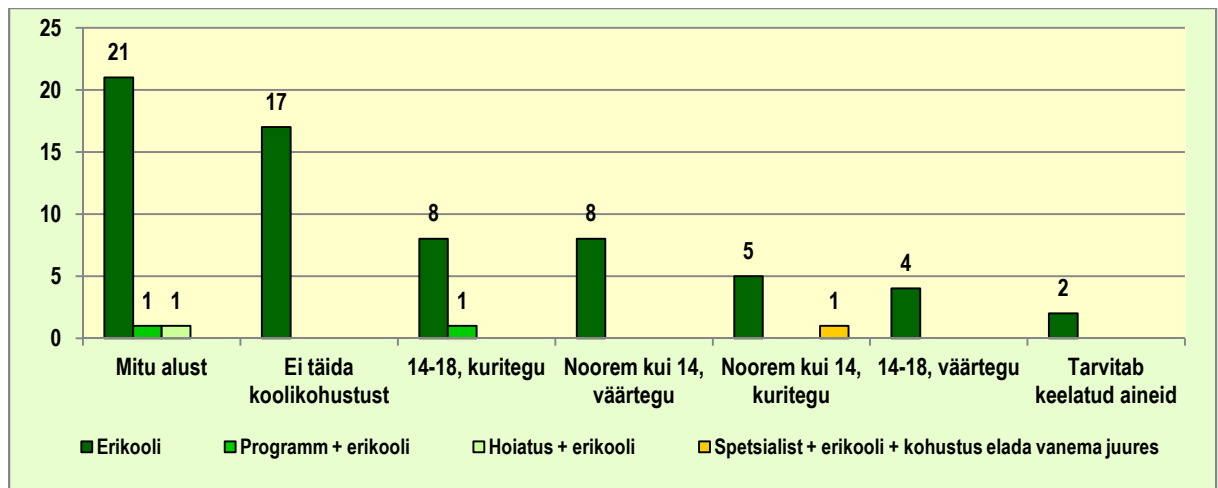
Joonis 5.10. Arutelude, kus on mõjutusvahendina kohaldatud üldkasulikke töid ja selle kombinatsioone teiste mõjutusvahenditega, jagunemine algatamise aluse lõikes.

Programmi suunamist on kõige enam ainsa mõjutusvahendina kasutatud keelatud ainete tarvitamise korral (neist enamusel juhtudel sotsiaalprogrammi). Kõige enam on programmi suunamist muude mõjutusvahenditega kombineeritult kohaldatud 14-18 aastastel sooritatud väärtegade korral (joonis 5.11).

Joonis 5.11. Arutelude, kus on mõjutusvahendina kohaldatud programmi suunamist ja selle kombinatsioone teiste mõjutusvahenditega, jagunemine algatamise aluse lõikes.

Erikooli on noori suunatud kõige rohkem mitme alusega arutelude ja koolikohustuse mittetäitmise korral (joonis 5.12).¹¹

Joonis 5.12. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine

¹¹ Kuna erikooli suunamine on äärmuslikum mõjutusvahend, ei ole kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli võimalik saata vaid koolikohustuse mittetäitmise tõttu, ehk eelnevalt on nende alaealiste poolt toime pandud ka erinevaid süütegusid.

6. Õigusrikkumiste arutelude korraldamisega seotud toimingud

EHIS-e andmetel lõpetati 2010 aastal erinevatel põhjustel kokku 46 arutelu.

AMVS § 25 järgi alaealise õigusrikkumise asja arutelu lõpetatakse järgmiselt juhtudel:

- 1) kui arutatav alaealise õigusrikkumise asi kuulub kohtu pädevusse;
- 2) kui taotluse esitanud isik loobub taotlusest alaealise õigusrikkumise asja arutada ja alaealiste komisjon nõustub sellega;
- 3) kui taotluse esitanu ja alaealine jõuavad enne alaealise õigusrikkumise asja arutamist kokkuleppele ja alaealiste komisjon aktsepteerib kokkulepet;
- 4) kui taotlus tugineb väärinformatsioonil;
- 5) alaealise, kelle õigusrikkumise asja arutatakse, surma korral;
- 6) kui alaealiste komisjon on alaealise õigusrikkumise asja arutelu edasi lükanud kuni 30 päeva ning selleks ajaks ei ole alaealiste komisjonile esitatud kõiki käesoleva seaduse § 14 lõigetes 2 ja 3 nimetatud andmeid ja dokumente;
- 7) kui alaealise elukoht ei ole alaealiste komisjonile teada;
- 8) kui alaealine asub elama välisriiki.

Neist 18 arutelu puhul eelnes lõpetamisele kas sundtoomise või edasilükkamise taotlemine. Ainult sundtoomist taotleti 32 arutelu korral, esindaja määramist 176 arutelu ning edasilükkamist 220 arutelu korral (lisa 3). Sundtoomise, edasilükkamise ja esindaja määramise erinevaid kombinatsioone taotleti kokku 50 arutelus.

Sundtoomist (AMVS § 18) kohaldatakse alaealisele, keda kohustati kirjaliku kutsega alaealiste komisjoni istungile ilmuma, kuid kes jättis selle ilma mõjuva põhjusega tegemata. Sundtoomist teostab politsei komisjoni taotluse alusel, lähtudes Kriminaalmenetluse seadustiku § 139. Läbi aastate on sundtoomiste arv alaealiste komisjonides vähenenud (2009.a. 4% ja 2010.a. 2%).

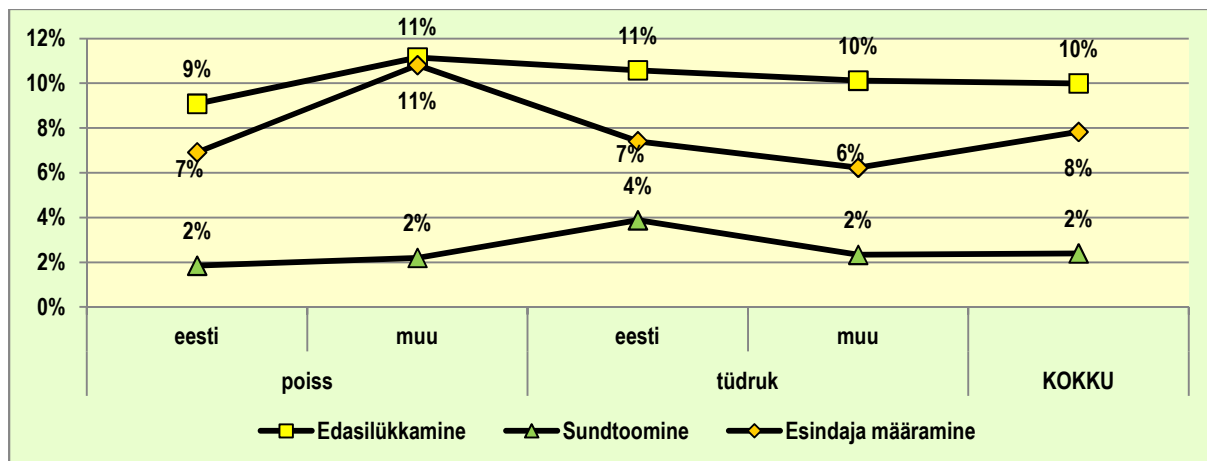
Selleks, et tagada alaealise õiguste ja huvide kaitse, on alaealiste komisjoni istungil vajalik ka lapsevanema kohalolu. Lastekodus või lapsevanemast lahus elavate alaealiste huvide kaitse eest seisab lastekaitsetöötaja. Kui lapsevanem ei ilmu mingil põhjusel istungile, on alaealiste komisjonil kohustus tagada alaealise huvide eest seismine. Esindaja tuleb alaealisele määrata juhtudel, kui lapsevanem ei ole suuteline oma lapse huvisid kaitsma või on alaealise seadusliku esindaja huvid alaealise huvidega vastuolus. Vastupidiselt sundtoomise kohaldamisele on alaealisele esindaja määramine järjepidevalt tõusnud (2009.a. 4% ja 2010.a. 8%).

Edasilükkamist rakendatakse juhul erinevatel juhtudel. Kõige sagedasemaks põhjuseks on asjaolu, et õigeks kuupäevaks ei saadeta komisjonile vajalikke materjale (nt KOV iseloomustus pere kohta) või on esitatud andmed puudulikud ning nõuab täpsustusi. Probleemidena on ilmnunud ka selgusetus lapse tegeliku elukoha osas - sageli on pere ühest KOV-ist kolinud teise, või üldse välismaale elama asunud. Tihti juhtub, et lapsevanem ei ole suutnud leida sobivat kuupäeva, mil istungi osaleda või ei ühti sobiv kuupäev alaealiste komisjoni istungiks kokkulepitud kuupäevaga. Lisaks mõjutavad alaealiste komisjonide istungi korraldamist olukorrad, kus laps või lapsevanem ei ilmu istungile ning seda korduvalt (nt lapsevanem töötab välismaal) ning seetõttu peab istungi edasi lükkama. On esinenud ka mitmeid juhuseid, kus istungile tuleb kohale kas ainult lapsevanem kui laps.

Asja arutelu edasilükkamine peab olema protokollitud. Edasilükkamist on alaealiste komisjonides 2010.a. taotletud 10% kõikidest aruteludest.

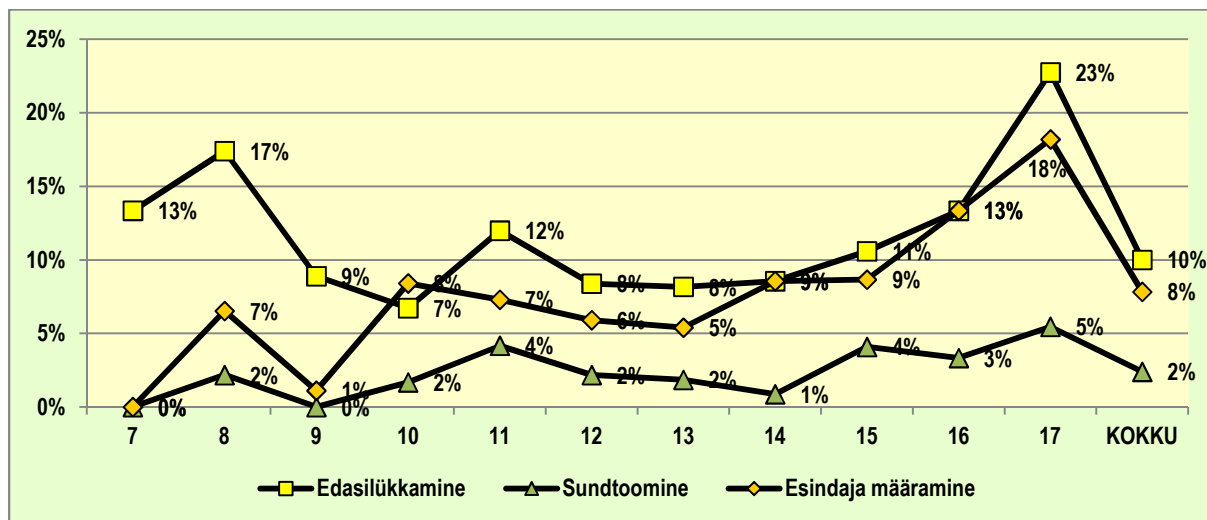
Komisjoni suunatud alaealiste soo ja emakeele lõikes ei saa olulisi erinevusi välja tuua kui paljudes aruteludes on komisjon taotlenud edasilükkamist, alaealise sundtoomist või esindaja määramist. Vaid eesti keelest erineva

emakeelega poiste puhul on esindaja määramist ülejäänud lõigetest märkimisväärselt rohkem taotletud (joonis 6.1)

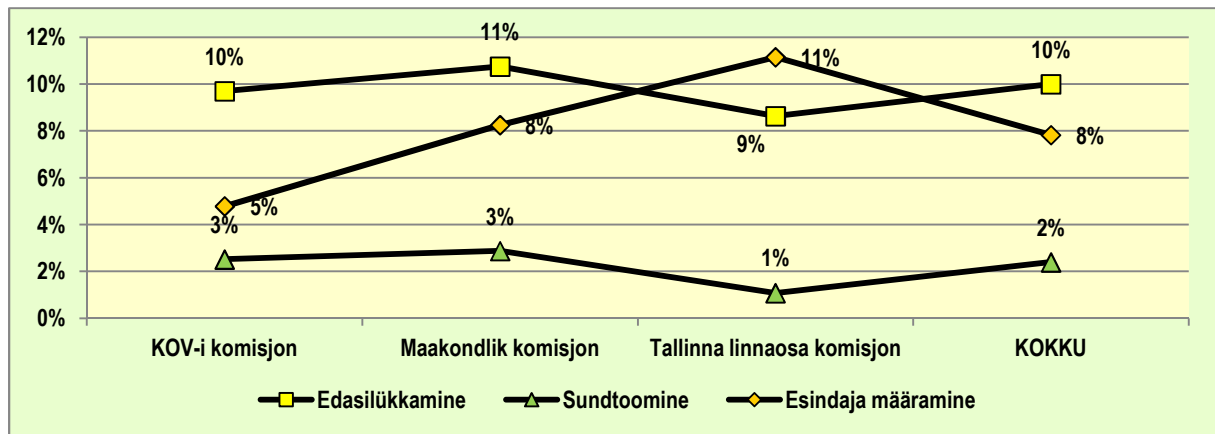
Joonis 6.1 Arutelude osatähtsus, kus otsuses on taotletud kas edasilükkamist, sundtoomist või esindaja määramist – soo ja emakeele lõikes

Vanuse lõikes on erinevused suuremad (joonis 6.2). Edasilükkamist on keskmisest oluliselt enam taotletud 17-aastaste (peaaegu veerand kõigist 17-aastaste suhtes algatatud aruteludest) ning 7- ja 8-aastaste puhul. Esindaja määramist on taotletud kõige enam 17-aastaste arutelude puhul (18% kõigist 17-aastaste suhtes algatatud aruteludest). Sundtoomist on samuti taotletud kõige enam 17-aastaste puhul – 5% aruteludest.

Joonis 6.2 Arutelude osatähtsus, kus otsuses on taotletud kas edasilükkamist, sundtoomist või esindaja määramist – alaealise vanuse lõikes

Komisjoni tüübi lõikes (joonis 6.3) joonistuvad välja selged erinevused esindaja määramisel. Kui KOV-i komisjonides taotletakse seda 5% aruteludest, siis Tallinna linnaosa komisjonides on taotletud 11% juhtudest. Samuti ilmneb, et esindaja määramine on Tallina linnaosa komisjonide puhul antud kolmest variandist kõige populaarsem, samas kui teiste komisjonide puhul on enam taotletud edasilükkamist.

Joonis 6.3 Arutelude osatähtsus, kus otsuses on taotletud kas edasilükkamist, sundtoomist või esindaja määramist – komisjoni tüübi lõikes

7. 2010 aastal korduvalt alaealiste komisjoni suunatud noored

Sageli sõltub mõjutusvahendi efektiivsus mitmetest teguritest – kas lapse ümber on toimiv tugivõrgustik, kui vara on tekkinud probleemi spetsialistide/vanemate poolt märgatud ning sekkutud jne. Paraku on palju lapsi, kelle osas sekkumine ja märkamine toimub liialt hilja, kellel puudub perekonna poolne tugi, kes pole saanud piisavalt operatiivselt/efektiivselt abi. Kui ka alaealiste komisjoni tasandil ei ole piisavalt efektiivselt toimunud mõjutusvahendi kohaldamine ning erinevad tugisüsteemid lapse ümber pole käivitunud – jõuavad sellised lapsed alaealiste komisjonidesse korduvalt, pannes korduvalt toime erinevaid õigusrikkumisi.

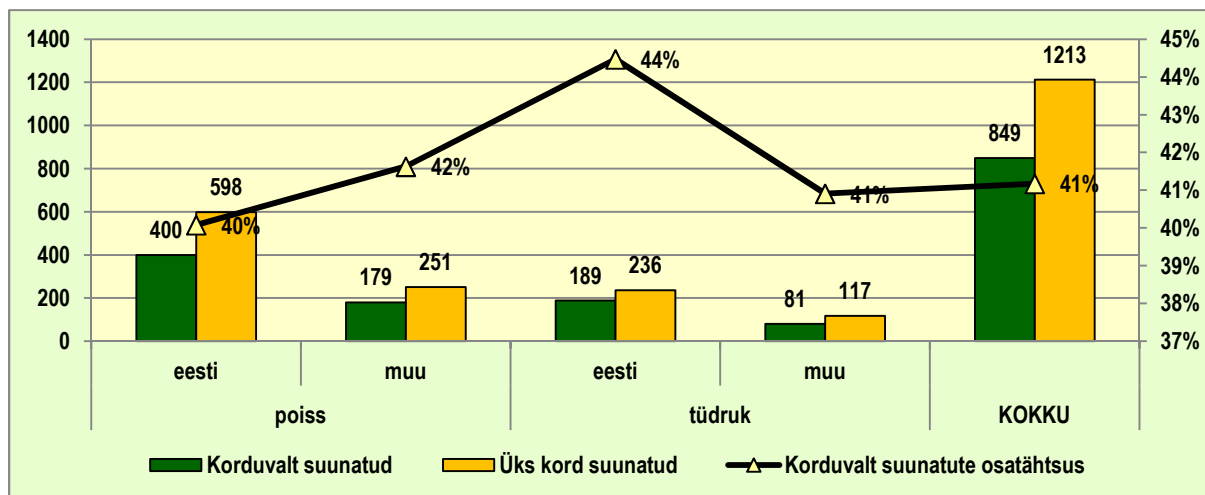
EHIS-e andmestiku abil on võimalik detailsemalt välja tuua, mis profiiliga on korduvalt alaealiste komisjonidesse suunatud noored, kus piirkonnas, mis põhjustel on neid korduvalt alaealiste komisjoni suunatud ning milliseid mõjutusvahendeid on neile eelnevalt kohaldatud.

Käesolevas peatükis vaadeldakse seega lähemalt noori, kelle suhtes on EHIS-e andmetel algatatud 2008-2010 aastatel rohkem kui üks arutelu, kuid vaatluse alla võetakse vaid 2010 aastal otsuseni jõudnud arutelud.

2010 aastal alaealiste komisjonides otsuseni jõudnud arutelusid oli EHIS-e andmetel 2671, komisjoni suunatud noori aga 2062. Kui 2010.a. suunati alaealiste komisjonidesse kokku 2062 last, siis 849 lapse (41%) õigusrikkumisi oldi alaealiste komisjonides arutatud ka varasematel aastatel (2008/2009.a.).

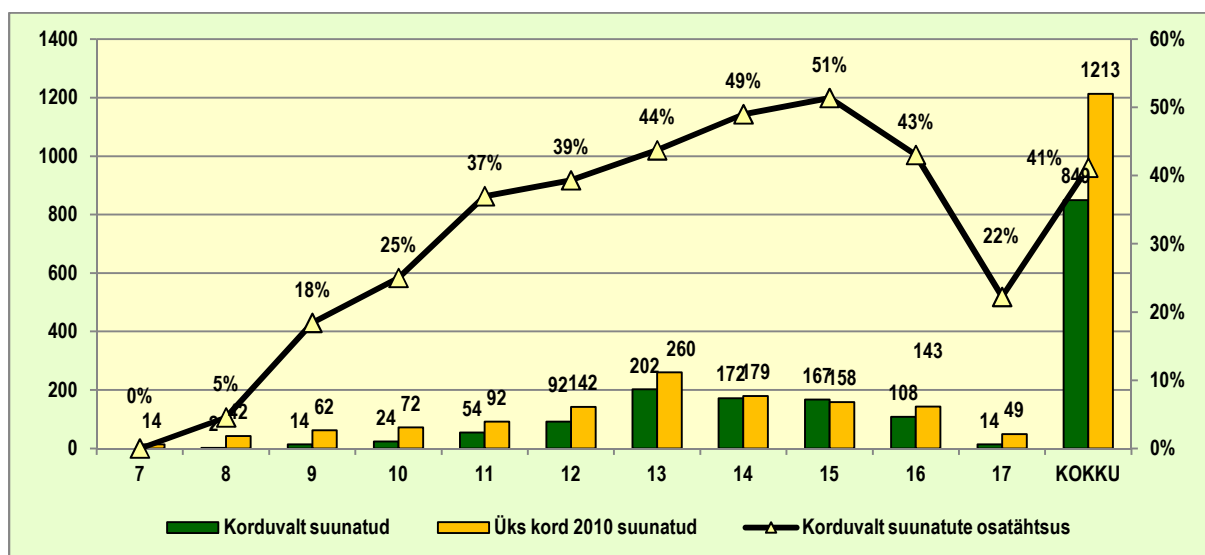
Antud 41% lõikes kajastuvad veel järgmised trendid – 19% alaealiste osas toimus 2010.a. vähemalt kaks arutelu, ehk nad olid õigusrikkumisi toime pannud rohkem kui ühel korral. Sellest võib järeldada, et alaealiste komisjoni poolt kohaldatud mõjutusvahendid ei ole olnud piisavalt efektiivsed ning tugisüsteemid lapse ümber ei ole käivitunud, et korduvõigusrikkumiste riski vähendada.

Joonisel 7.1 on toodud korduvalt ja üks kord komisjoni suunatud noorte arv ja omavaheline osatähtsus soo ja emakeele lõikes. Kui üldiselt korduvalt komisjoni suunatute osatähtsus võrreldes üks kord suunatutega 41%, siis sarnane on jaotus ka kõigis soo ja emakeele põhjal tehtud jaotustes. Teistest natuke suurem on korduvalt suunatute osatähtsus eesti emakeelega tüdrukute puhul.

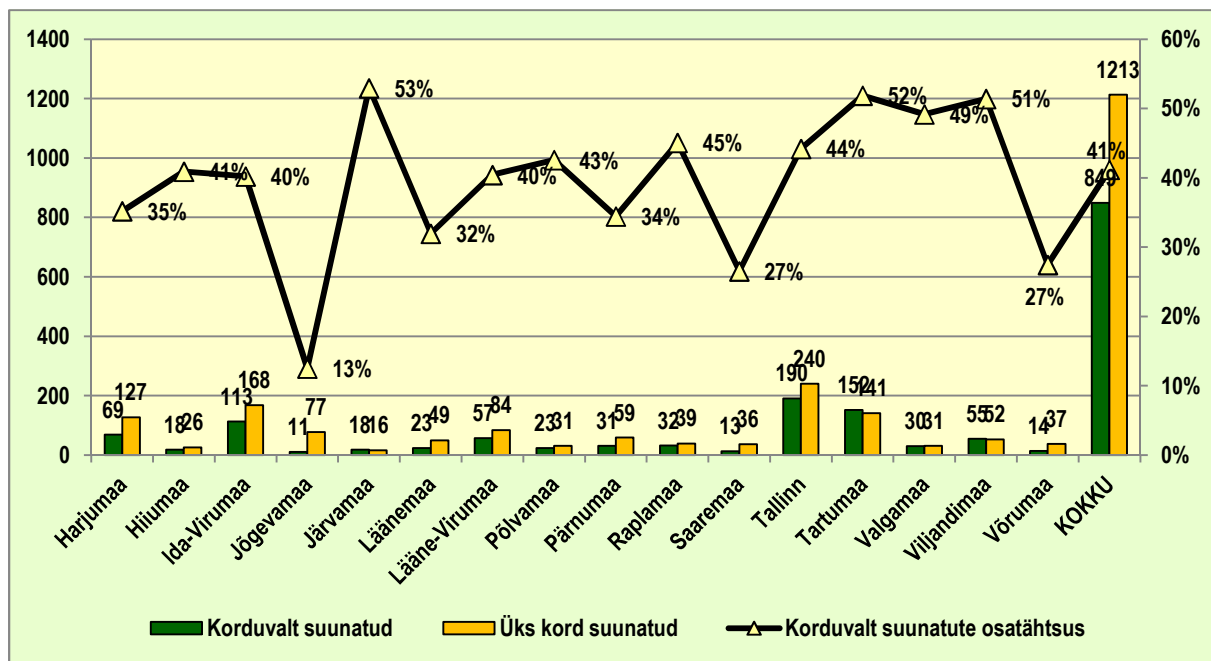
Joonis 7.1. Arutelud alaealiste suhtes, keda on alaealiste komisjoni suunatud üks kord või korduvalt – soo ja emakeele lõikes

Kõige suurem on korduvalt alaealiste komisjoni suunatute osatähtsus 13-15-aastaste hulgas – ligi 50%. 16-17-aastaste puhul väheneb nii korduvalt suunatute üldarv kui osatähtsus (joonis 7.2).

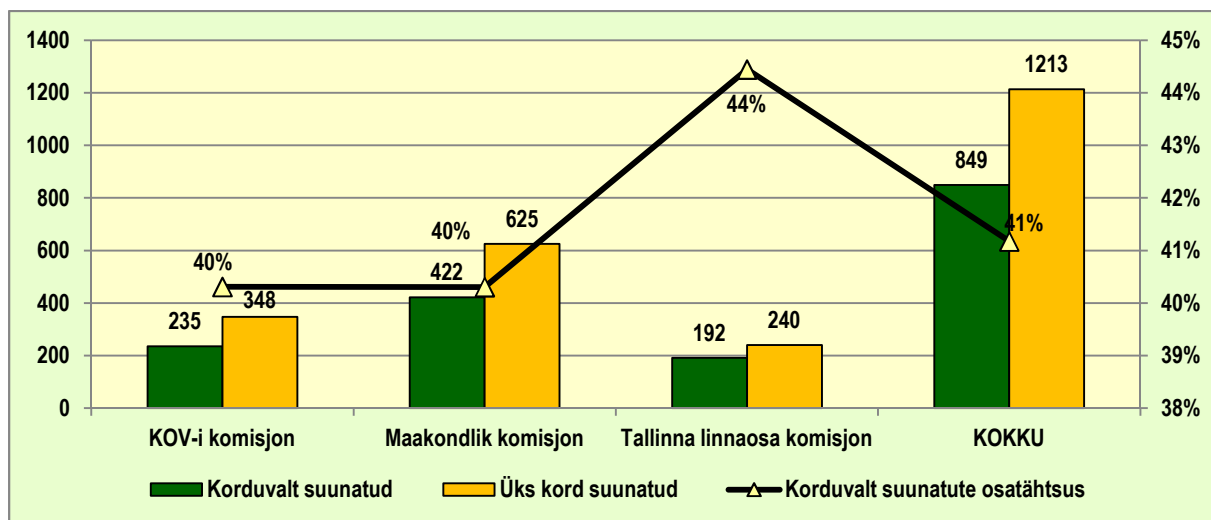
Joonis 7.2 Arutelud alaealiste suhtes, keda on alaealiste komisjoni suunatud üks kord või korduvalt – vanuse lõikes

Noored, kes on 2008-2010 aastate jooksul korduvalt alaealiste komisjoni suunatud, moodustavad komisjoni suunatutest kõige suurema osakaalu Järvamaal (joonis 7.3). Korduvalt alaealiste komisjoni suunatute osakaal on kõrge (ligi 50%) ka Tartumaal, Valgamaal ja Viljandimaal. Kõige väiksem on see osatähtsus Jõgevamaal – 13%. Pisut rohkem kui veerandi moodustab see veel Saaremaal ja Võrumaal. Ülejäänud maakondades jääb korduvalt suunatute osatähtsus 30% ja 45% vahele.

Joonis 7.3. Korduvalt EHS-e andmetel alaealiste komisjoni suunatud alaealiste jagunemine maakonniti ning nende osakaal kõigist alaealiste komisjoni suunatud

Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud noorte osatähtsus võrreldes üks kord suunatud on Eesti keskmisest suurem Tallinna linnaosade komisjonides. Samas KOV-ide komisjonides ja maakondlikes komisjonides on korduvalt suunatud suhteliselt samas proportsioonis nagu ka üldjaotuses (joonis 7.4)

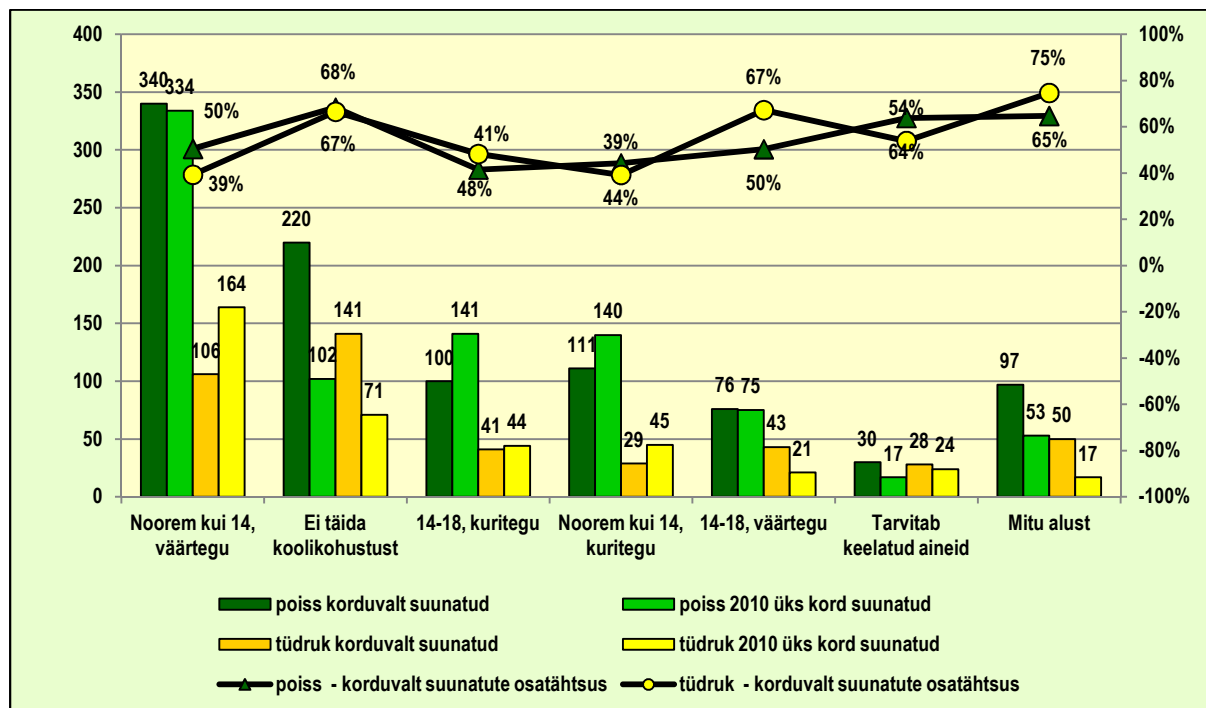

Joonis 7.4. Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud alaealiste jagunemine alaealiste komisjoni tüübi lõikes ning nende osakaal kõigist alaealiste komisjoni suunatud

Korduvalt alaealiste komisjoni jõudmine ning multiprobleemide kujunemine võib tuleneda sellest, et lapse probleeme ei ole piisavalt vara märgatud. Materjalide laekumisel alaealiste komisjoni on probleemid juba kuhjunud ning sekkumine komisjoni tasandil pelgalt mõjutusvahendi kohaldamisega ei pruugi olla võimalik, kuna tegelikud probleemid võivad peituda kusagil mujal ning materjalide laekumine alaealiste komisjoni olla vaid jäämäe tipuks. Selliste probleemide korral on oluline süsteemne ja terviklik lähenemine ning lisaks lapsele peab olema keskendatud ka lapse lähivõrgustikule. Oluline on käivitada võrgustikutöö ning luua tugivõrgustik lapse ümber.

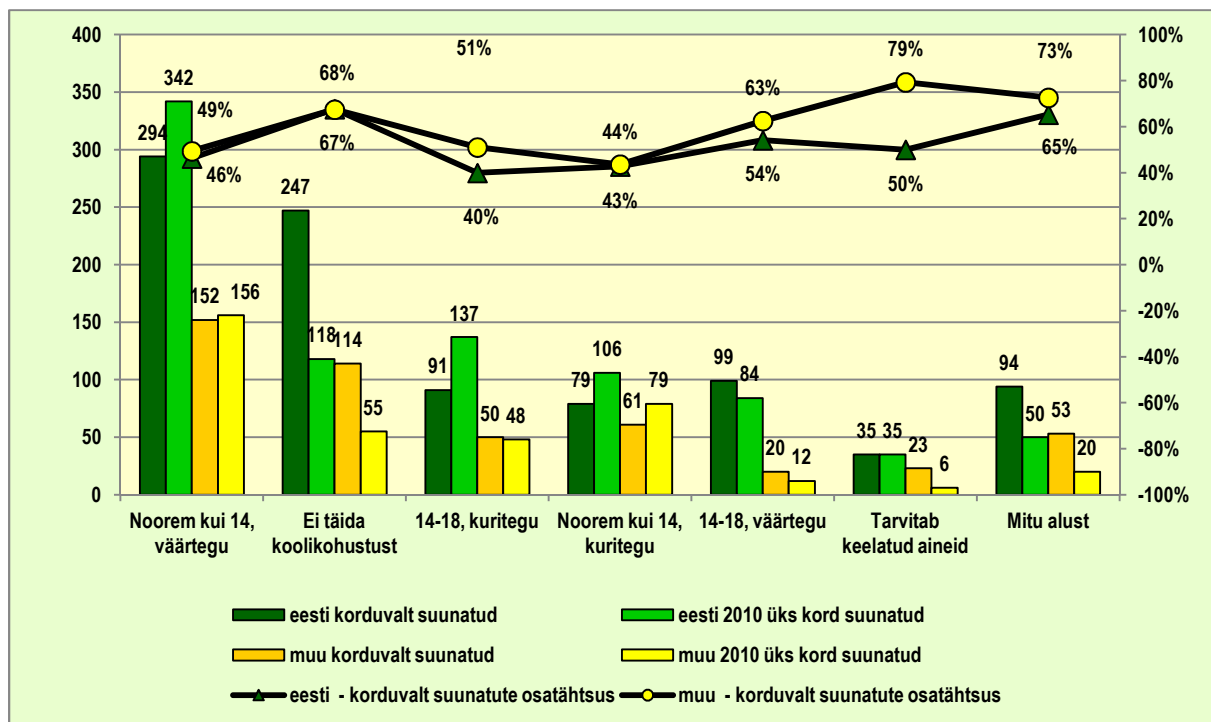
Korduvalt alaealiste komisjoni suunatute seas on just neid lapsi, kes on toime pannud erinevaid õigusrikkumisi. Eelkõige on eelnimetatud trend (mitme alusega arutelud) iseloomulikud tütarlastele, kelle osas oli antud näitaja moodustas 75%. Poiste hulgas oli sama osatähtsus 65%.

Statistikast kajastub ka aspekt, et korduvalt alaealiste komisjonidesse suunamine on iseloomulik ka koolikohustuse mittetäitmise korral – koolikohustuse mittetäitjaid on korduvalt alaealiste komisjoni suunatute hulgas sisuliselt kaks korda rohkem kui üks kord suunatute hulgas (joonis 7.5). Antud trend võib tuleneda sellest, et alaealiste komisjoni võimalused koolikohustuse probleemi lahendamisel on vähesed. Eelkõige on võimalused sellise probleemi korral sekkumiseks kooli tasandil, kus on võimalik uue PGS-i alusel rakendada mitmeid erinevaid tugi- ja mõjutusmeetmeid, et koolikohustuse mittetäitmist vähendada.

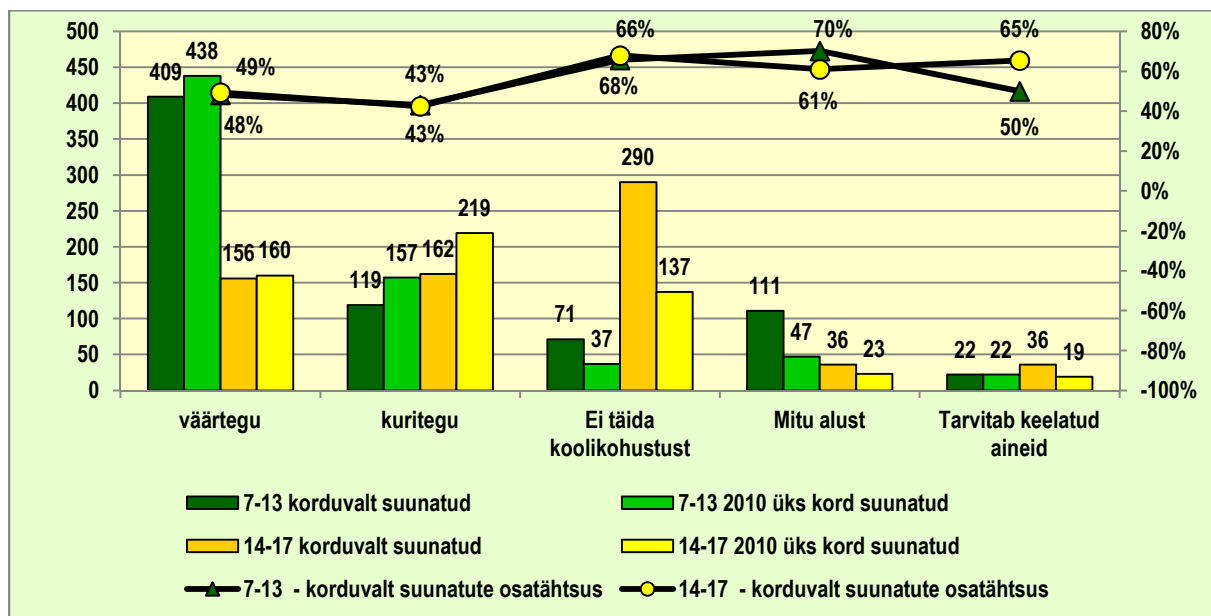
Joonis 7.5. Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud alaealised ja nende osatähtsus soo lõikes - arutelu alus

Emakeele lõikes on erisused pisut teistsugused. (joonis 7.6). Valdavalt on muu emakeelega noortest korduvalt komisjoni suunatute osatähtsus pisut suurem kui eesti emakeelega noorte puhul. Keelatud ainete tarvitajatest on 79% muu emakeelega noortest komisjonis mitmendat korda, eesti emakeelega noortest aga 50%. Keelatud ainete tarvitamisel võivad korduvrikkumised seotud olla abimeetmete vähesusega, mistõttu probleem alaealiste komisjoni kaudu ei ole lahenenud. Ülejäänud algatuste aluste puhul on emakeele lõikes erinevused oluliselt väiksemad.

Joonis 7.6. Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud alaealised ja nende osatähtsus emakeele lõikes - arutelu alus

70% mitme algatuse aluse tõttu alaealiste komisjoni suunatud alla 14-aastastest noortest on komisjonis mitmendat korda (joonis 7.7). 14-aastaste ja vanemate puhul on see osatähtsus oluliselt madalam – 61%. Samal ajal keelatud ainete tarvitajate hulgas on 14-17-aastastest 65% komisjonis mitmendat korda.

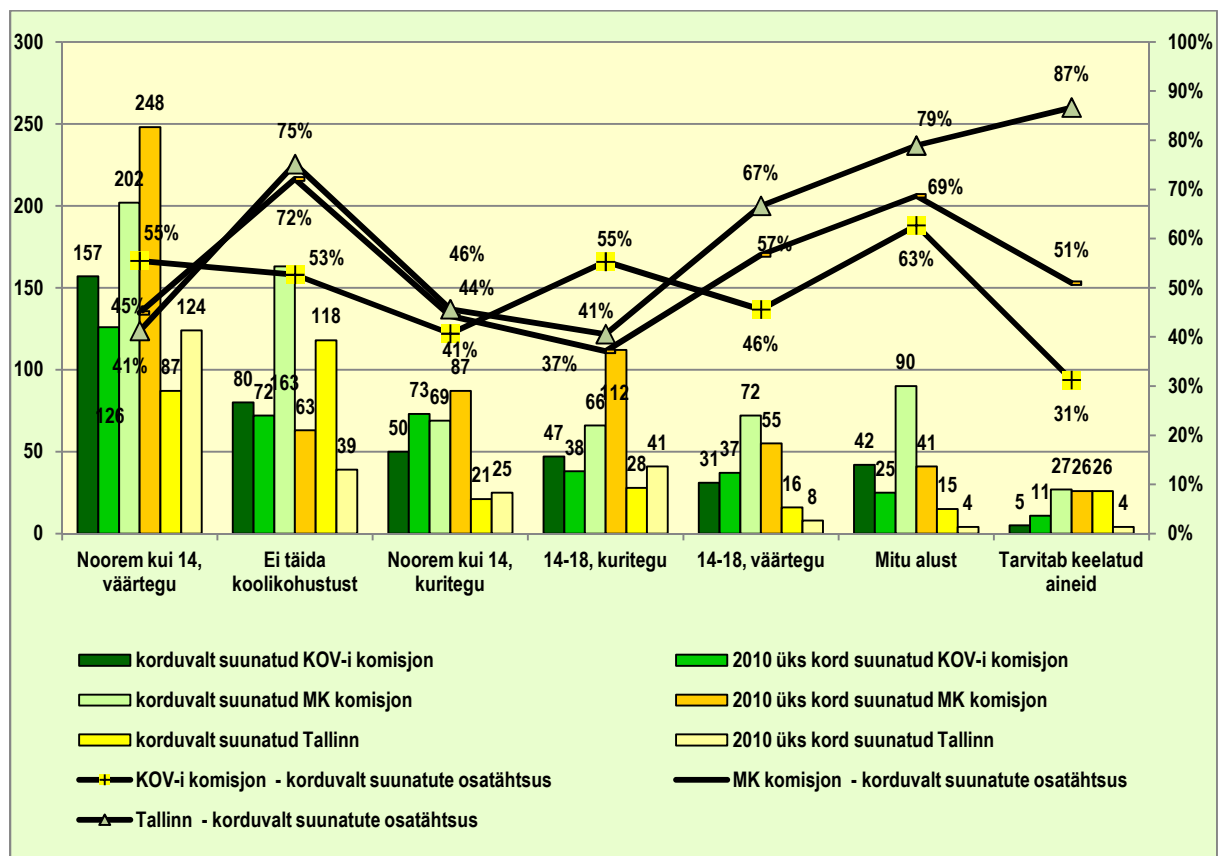

Joonis 7.7. Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud alaealised ja nende osatähtsus vanusgruppide lõikes - arutelu alus

Alaealiste komisjoni tüübi lõikes on erinevused korduvalt komisjoni suunatud alaealiste osatähtsuse osas arutelu põhjuste lõikes suured (joonis 7.8). Näiteks rohkem kui pooled 14-18-aastaselt kuriteo sooritamise eest kohalike omavalitsuste komisjonidesse suunatud alaealised on komisjoni suunatud mitmendat korda, maakondlikes ja Tallinna linna komisjonides on aga sama osatähtsus väiksem kui 50%.

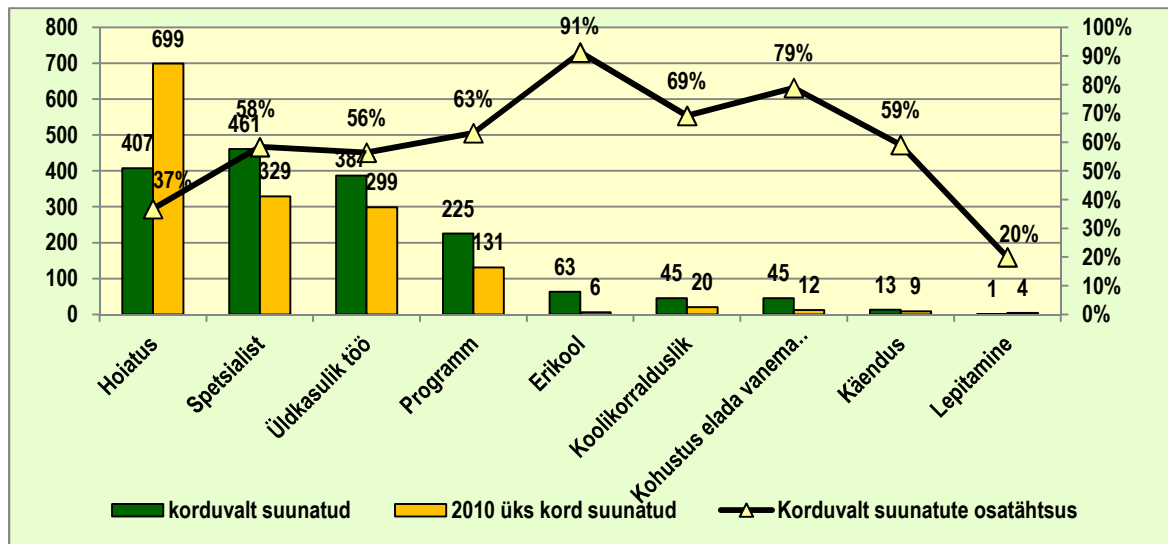
Samal ajal keelatud ainete tarvitajatest on KOV-komisjonides vaid 31% komisjoni suunatud mitmendat korda, Tallinnas aga 87%. Seda, et suuremates kohalikes omavalitsustes on keelatud ainete (narkootikumide) tarvitamine võrreldes väiksemate asulatega oluliselt kõrgem, kinnitas ka 2007.a. läbi viidud uuring „Eesti alaealiste hälbiv käitumine“. Antud uuringu tulemustest selgus, et küsitletud Tallinna noortest on narkootikume proovinud peaaegu veerand – 24%. Maapiirkondades on narkootikumid tunduvalt vähem levinud – neid on elu jooksul tarvitanud 10% noortest.

Koolikohustuse mittetäitjate hulgas on KOV-komisjonidesse korduvalt suunatud oluliselt vähem kui maakondlikes ja Tallinna linnaosade komisjonides. See võib tuleneda asjaolust, et väikestes piirkondades on varajane märkamine ning sekkumine kohesem ja probleemidega tegeletakse juba siis, kui on ilmnunud esialgsed märgid. Suuremates piirkondades, nt Tallinnas on see rahvastikuarvu arvestades tunduvalt keerulisem.

Joonis 7.8. Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud alaealised ja nende osatähtsus alaealiste komisjoni tüübi lõikes - arutelu alus

Erinevate mõjutusvahendite kohaldamisel lähtuvad alaealiste komisjonid eelkõige aspektist, kas tegemist on esmase õigusrikkumisega või korduvalt alaealiste komisjoni suunatud noorega. Seda kinnitab ka antud ülevaade (joonis 7.9). Hoiatust kohaldatakse eelkõige nendele alaealistele, kelle puhul on tegemist ühekordse ja esmase rikkumisega, seevastu muid mõjutusvahendeid (ÜKT, spetsialisti juurde vestlusele suunamine) eelkõige nendele lastele, kelle rikkumist on ka eelnevalt komisjonis arutatud. Erikooli suunamist, kui kõige äärmuslikumat mõjutusvahendit, on kohaldatud eelkõige nendele lastele, kes on komisjonis käinud korduvalt.

Joonis 7.9. Mõjutusvahendite kohaldamine korduvalt või üks kord alaealiste komisjoni suunatud noortele

Kokkuvõte

Õigusrikkumiste arv on läbi aastate olnud pidevas langustrendis, sealjuures on vähenenud ka alaealiste arv, keda alaealiste komisjonidesse suunatakse. Süütegude kahanemist kinnitab ka üldine politsei statistika, mis näitab, et alaealiste poolt toime pandud väärteod on võrreldes 2009.a. vähenenud 30% ning ka kuritegusid on registreeritud 12% võrra vähem.

2010.a. arutati alaealiste komisjonides 2062 alaealise õigusrikkumist. Kokku jõudis otsuseni 2671 arutelu. Otsuseni jõudnud arutelusid on rohkem kui noori, kuna 2062 noorest 397 noore suhtes toimus mitu arutelu. 2010.a. jooksul alaealiste komisjonidesse suunatud 7-17-aastased noored moodustasid üle-Eesti sama vanadest noortest 1,4%. Soolisest jaotusest võib välja tuua, et noormehi suunatakse alaealiste komisjoni rohkem (69%) kui tütarlapsi (31%). Kuigi läbi aastate on noormehed pannud toime rohkem õigusrikkumisi kui tütarlapsed, on statistika stabiilselt kajastanud mõningast tõusu ka tütarlaste poolt toimepandud õigusrikkumiste osas. Kui 2005.a. suunati tüdrukuid alaealiste komisjonidesse 25%, siis 2010.a. oli sama näitaja 32%. Rahvuslikust aspektist suunatakse alaealiste komisjoni eelkõige eesti emakeelt kõnelevad alaealised (70%).

Alaealiste komisjonidesse suunatud vanuselise profiili lõikes kajastub trend, et kõige enam suunatakse komisjonidesse noori, kes ei ole süüvõimelised ehk on nooremad kui 14 eluaastat (52%). Kõige suurem osatähtsus on 13-aastaste alaealiste osas, kelle puhul osatähtsus sama vanusegrupi noortest moodustab 3,7%.

Kõige enam taotlusi laekub alaealiste komisjonidesse erinevate väärtegude sooritamise (50%) tõttu ning kuritegude tõttu (26%). Koolikohustuse mittetäitmine moodustas kõigist aruteludest viiendiku.

Kuna alaealiste komisjonide statistika põhjal ei ole võimalik erinevate süütegude profiili kirjeldada, on väär- ja kuritegude profiili iseloomustamisel lähtunud politsei poolt registreeritud süütegude üldstatistikast. Politsei üldstatistika põhjal on kõige levinumaks väärteoks alaealiste osas alkoholiseaduse rikkumine ehk alkoholi tarvitamine. Populaarsuselt teisel kohal on tubakaseaduse rikkumine ehk tubaka tarvitamine või omamine alaealise poolt. Lisaks võib välja tuua ka varavastased süüteod väheväärtuslike asjade või varalise õiguse osas ja narkootiliste ning psühhotroopsete ainete tarvitamise.

Sama allikas kirjeldab, et alaealiste poolt toimepandud kuritegude osas on kõige levinumaks vargused ja muud varavastased kuriteod, mis moodustasid 2010.a. alaealiste kuritegudest 48%; järgnesid isikuvastased kuriteod (28%), avaliku rahu (12%) ja avaliku usalduse vastased (7%) ning muud liiki kuriteod (5%).

Süüvõimetute, ehk kuni 13-aastaste noorte puhul on 60% algatamise aluste korral olnud tegemist väärteoga. Koolikohustuse mittetäitmise tõttu taotluse saatmine alaealiste komisjonile on kõige levinum just kolmandas kooliastmes, ehk noorte seas, kes on vanuses 15-16 eluaastat. 17-aastaste hulgas on kõige enam alaealiste komisjonidesse saadetud materjale sooritatud kuritegude tõttu (52%).

Taotluse esitaja osas on ligi 2/3 arutelusid algatatud politseiniku poolt ning kõige enam materjale on esitatud just süüvõimetute alaealiste osas. 14-18-aastaste kuritegude puhul on peamiseks algatajaks prokurör. Koolikohustuse mittetäitmise korral on arutelusid algatanud kooli esindaja, sotsiaaltöötaja, alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindaja jt.

Mõjutusvahendi kohaldamisel lähtub alaealiste komisjon eelkõige õigusrikkumise toime pannud alaealise isiksusest ja kohaldatava mõjutusvahendi mõjust, mille eesmärgiks on suunata noor õiguskuulekale tee. 2010. aastal algatatud arutelude puhul kohaldati kokku 3216 mõjutusvahendit.

Trendid erinevate mõjutusvahendite kohaldamisel on olnud läbi aastate sarnased – kõige enam on kohaldatud hoiatust (35%), vestlusele suunamist spetsialisti juurde (26%) ning üldkasulikku tööd (21%). Kõige vähem on aastate lõikes kohaldatud lepitust (1%) ja käendust (2%). Eelnevale statistikale tagasi vaadates võib öelda, et märgatavalt on vähenenud kõige äärmuslikuma mõjutusvahendi kohaldamine alaealiste komisjonides – alaealise suunamine kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli. Kui 2010.a. oli see näitaja 2% kõikidest mõjutusvahenditest, siis 2000.a. alguses oli sama näitaja ligi 4 korda kõrgem (7-9%).

Maakondade lõikes on mõjutusvahendite kohaldamise erinevused küllaltki suured ning see võib tuleneda asjaolust, et erinevate mõjutusvahendite kohaldamist mõjutab meetmete/teenuste kättesaadavus piirkonniti.

Õigusrikkumiste profiili osas võib välja tuua, et kõige enam on mõjutusvahendina kohaldatud hoiatust just nooremalt kui 14-aastaselt toime pandud väärtegude korral ning üldkasulikku tööd 14-18-aastaselt toime pandud kuriteo puhul. Koolikohustuse mittetäitmise korral on erinevaid mõjutusvahendeid kombineeritud kõige mitmekülgsemalt.

Antud statistika põhjal võib tuua välja kõige olulisema probleemina alaealiste komisjonidest läbi käinud alaealiste korduvad õigusrikkumised. Kui 2010.a. suunati alaealiste komisjonidesse kokku 2062 last, siis 41% lapse õigusrikkumisi oldi alaealiste komisjonides arutatud ka varasematel aastatel (2008/2009.a.).

Antud 41% lõikes kajastuvad veel järgmised trendid – 19% alaealiste osas toimus 2010.a. vähemalt kaks arutelu, ehk nad olid õigusrikkumisi toime pannud rohkem kui ühel korral. Sellest võib järeldada, et alaealiste komisjoni poolt kohaldatud mõjutusvahendid ei ole olnud piisavalt efektiivsed ning tugisüsteemid lapse ümber ei ole käivitunud, et korduvõigusrikkumiste riski vähendada. Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud on kõige rohkem 12-15-aastaste hulgas.

Statistikast kajastub ka aspekt, et korduvalt alaealiste komisjoni suunatud seas on just neid lapsi, kes on süüvõimetud (70%) ja pannud toime erinevaid õigusrikkumisi (arutelu algatamisel mitu alust). Eelkõige on eelnimetatud trend (mitme alusega arutelud) iseloomulik tütarlastele, kelle osas oli antud näitaja 75%. Poiste hulgas oli sama osatähtsus 65%.

Sundtoomist on alaealiste komisjoni istungile kohaldatud 2%, esindaja määramist 8% ning edasilükkamist 10% kõikidest aruteludest.

Kasutatud kirjandus

Alaealise mõjutusvahendite seadus. Elektrooniline Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/13335902> 10.10.2011

Heido, R., Kallas, L., Rässa, J., „Lapsed ja alaealised. Süüteod: väärted ja kuriteod.“ Kuriteoennetuse Sihtasutus, 2010

Haldusmenetluse seadus. Elektrooniline Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/13184742> 09.09.2011

Karistusseadustik. Elektrooniline Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/108072011052> 04.10.2011

Kereme, H., Tamm, K. „Alaealiste kuritegevus“ Kuritegevus Eestis, Justiitsministeerium, 2010.a.

Markina, A., Šahverdov-Žarkovski, B., „Eesti alaealiste hälbiv käitumine“ Tartu Ülikooli Õigusinstituut, Justiitsministeerium, 2007.a.

Parts, V., Veldre, V., „Demograafiline ülevaade“ Noortemonitor 2009.a.

Politsei – ja piirivalveamet, „Alaealiste poolt toime pandud väärted“ <http://www.politsei.ee/dotAsset/167500.pdf> 2010.a. 1.11.2011

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. Elektrooniline Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/13337919> 06.10.2011

Väärtemenetluse seadustik. Elektrooniline Riigi Teataja <https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011033> 15.10.2011

„Ülevaade haridussüsteemi järelvalve tulemustest 2001/2002 õppeaastal“, HTM, 2003, www.hm.ee

LISAD

Lisa 1. Kõigi arutelude algatajate ja algatuse aluste vaheline seos

Arutelu algataja	Arutelu algatamise alus							KOKKU
	Noorem kui 14, väärtegu	Ei täida koolikohustust	14-18, kuritegu	Noorem kui 14, kuritegu	14-18, väärtegu	Tarvitab keelatud aineid	Mitu alust	
Politseinik	940		14	312	210	68	155	1699
Prokurör			318	11	7		1	337
Kooli esindaja		244				1	1	246
Sotsiaaltöötaja	3	138			1		2	144
Alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindaja		85		1		2	1	89
Lastekaitse	1	58		1	1	16		77
Alaealise seaduslik esindaja		10				12		22
Kooli esindaja + Politseinik							15	15
Politseinik + Prokurör							10	10
Politseinik + Sotsiaaltöötaja							9	9
Alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindaja + Politseinik							8	8
Alaealise seaduslik esindaja + Politseinik							5	5
Lastekaitse + Sotsiaaltöötaja							4	4
Lastekaitse + Politseinik							3	3
Alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindaja + Prokurör							1	1
Alaealise seaduslik esindaja + Prokurör							1	1
Kooli esindaja + Prokurör							1	1
KOKKU	944	535	332	325	219	99	217	2671

Lisa 2. Mitme algatuse alusega arutelud – seos algatuse aluse ja arutelu algataja vahel

Arutelu algataja																KOKKU
Algatuse alus	Politseinik	Kooli esindaja + Politseinik	Politseinik + Prokurör	Politseinik + Sotsiaaltöötaja	Alaalse elukohajärgse omavalitsuse esindaja + Politseinik	Alaalse seaduslik esindaja + Politseinik	Lastekaitse + Sotsiaaltöötaja	Lastekaitse + Politseinik	Alaalse elukohajärgse omavalitsuse esindaja	Alaalse elukohajärgse omavalitsuse esindaja + Prokurör	Alaalse seaduslik esindaja + Prokurör	Kooli esindaja	Kooli esindaja + Prokurör	Prokurör	Sotsiaaltöötaja	
Noorem kui 14, kuritegu + noorem kui 14, väärtegu	43							1								44
2 noorem kui 14, väärtegu	43	1														44
Noorem kui 14, väärtegu + tarvitab keelatud aineid	18					1		1								20
Ei täida koolikohustust + noorem kui 14, väärtegu	2	6		5	2	1										16
14-18, väärtegu + ei täida koolikohustust		3		3	2	3										11
2 noorem kui 14, kuritegu	11															11
14-18, kuritegu + 14-18, väärtegu	2		7													9
3 noorem kui 14, väärtegu	9															9
2 14-18, väärtegu	7															7
2 ei täida koolikohustust							4		1			1				6
14-18, kuritegu + ei täida koolikohustust					2					1			1			4
14-18, kuritegu + noorem kui 14, kuritegu	2		2													4
14-18, väärtegu + noorem kui 14, kuritegu + noorem kui 14, väärtegu	3															3
14-18, väärtegu + tarvitab keelatud aineid	3															3
2 tarvitab keelatud aineid	2							1								3
Ei täida koolikohustust + noorem kui 14, kuritegu		1		1	1											3
Ei täida koolikohustust + tarvitab keelatud aineid		1													2	3
14-18, kuritegu + tarvitab keelatud aineid			1								1					2
Ei täida koolikohustust + noorem kui 14, kuritegu + noorem kui 14, väärtegu		1			1											2
Noorem kui 14, kuritegu + noorem kui 14, väärtegu + tarvitab keelatud aineid	2															2
5 noorem kui 14, väärtegu	2															2

Arutelu algataja																KOKKU
Algatuse alus	Politseinik	Kooli esindaja + Politseinik	Politseinik + Prokurör	Politseinik + Sotsiaaltöötaja	Alaalse elukohajärgse omavalitsuse esindaja + Politseinik	Alaalse seaduslik esindaja + Politseinik	Lastekaitse + Sotsiaaltöötaja	Lastekaitse + Politseinik	Alaalse elukohajärgse omavalitsuse esindaja	Alaalse elukohajärgse omavalitsuse esindaja + Prokurör	Alaalse seaduslik esindaja + Prokurör	Kooli esindaja	Kooli esindaja + Prokurör	Prokurör	Sotsiaaltöötaja	
14-18, kuritegu + noorem kui 14, kuritegu + noorem kui 14, väärtegu		1														1
14-18, kuritegu + noorem kui 14, väärtegu	1															1
14-18, väärtegu + noorem kui 14, väärtegu + tarvitab keelatud aineid	1															1
3 14-18, kuritegu															1	1
3 noorem kui 14, kuritegu	1															1
5 14-18, väärtegu	1															1
Ei täida koolikohustust + noorem kui 14, kuritegu + tarvitab keelatud aineid		1														1
Noorem kui 14, kuritegu + tarvitab keelatud aineid	1															1
4 noorem kui 14, väärtegu	1															1
KOKKU	155	15	10	9	8	5	4	3	1	1	1	1	1	1	2	217

Lisa 3. Alaealiste komisjonides lõpetatud arutelud ja sundtoomine, esindaja määramine ning edasilükkamine 2010 aastal

Arutelu lõpetamise alus	Lõpetatud otsused	Sundtoomine	Esindaja määramine	Edasilükkamine	Sundtoomine + Edasilükkamine esindaja määramine	Edasilükkamine + Edasilükkamine esindaja määramine	Edasilükkamine + esindaja määramine + sundtoomine	+ KOKKU
Alaealise, kelle õiguserikkumise asja arutatakse, surma korral.	1							1
Kui alaealine asub elama välisriiki.	3							3
Kui alaealise elukoht ei ole alaealiste komisjonile teada.	3	2		1	2			8
Kui alaealiste komisjon on alaealise õiguserikkumise asja arutelu edasi lükanud kuni 30 päeva ning selleks ajaks ei ole alaealiste komisjonile esitatud kõiki käesoleva seaduse § 14 lõigetes 2 ja 3 nimetatud andmeid ja dokumente.	5			3	1			9
Kui taotluse esitanu ja alaealine jõuavad enne alaealise õiguserikkumise asja arutamist kokkuleppele ja alaealiste komisjon aktsepteerib kokkulepet.	5			4				9
Kui taotluse esitanud isik loobub taotlusest alaealise õiguserikkumise asja arutada ja alaealiste komisjon nõustub sellega.	11	2		1	2			16
Arutelu ei lõpetatud	2165	28	176	211	3	12	18	2625
KOKKU	2193	32	176	220	3	17	18	2671